

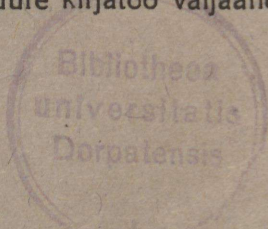
5546.
136

J. LOIGU

Varased lained

Elu sündmuste kogu—kirjutused kirjanik
Henrik Visnapuu käsu ja juhatuse all

Pühendus ühe suure kirjatöö väljaandmise toetuseks

1921

J. Loigu

Varased lained

Elu sündmuste kogu—kirjutused kirjanik
Henrik Visnapuu käsu ja juhatuse all

23131

Pühendus ühe suure kirjatöö väljaandmise toetuseks

A 3346.

2
33812

15356516

Eeldus.

Kui ilmus Valentine Loigu novell „Kolmevõitlus“, mille tiitellehel märkus: — Valentine Loigu — Hendrik Visnapuu õpilane. Siis astus kirjanik Henrik Visnapuu avalikkuse ees üles ja seletas „eksiarvamiste ärahoidmiseks“, et tema mitte see Hendrik Visnapuu ei olla, kuna üleüldse kirjanduse õpetamine võimalik ei olevatki, ka kirjutavat tema enese nime Henrik jne.

Sellepääle ei olnud „Kolmevõitlus“ kirjas-tajal võimalik vastata: talle ei antud sõna, kuna ta paljude silmis teise nime kurjasti tarvita jaks sai arvatud. Jga kirjandusline kingsepp tegi ajalehes pilke sõnu, sünnitades oma lugejaile naerumõnu, nagu oleks märkus sellepärast tehtud, et novellile lugejaid võita, teise „kuuls a nimega äri teha“!

Võis juba etteteada, et „Kolmevõitluse“ arvustus mahakiskuv saab, on ju selle tiitellehel ka teine märkus, et „Kolmevõitluse“ tulu ühe suurema kirjatöö väljaandmise toetuseks läheb. See suurem kirjatöö on aga tsaariaja tegelaste tagakiusamise all, kes selles esinevad. Aate inimene on ikkagi vägivalda ja tagakiusamiste ohvriks olnud; röövlite keskel on ikkagi õigeid inimesi poodud! . . Rahva omakohus on rahva häätetijaile alati: „P o o r i s t i“ karjunud! —

Nii on see ka siin! Sai küll siseministeeriummi palvekiri saadetud, et see kõlblist kaitset annaks. Palvekiri tuli aga tagasi, sest et kirjale tempelmarke ja tsaariaja vormi nõuti.

Olid need soovid täidetud, vaikis siseministee-rium — kuid kõnelesid äärmised võimud! . . Raud-

tee raamatukappides keelati selle raamatu müümine ära. Ka vaikib ajakirjandus selle töö surnuks. . . kuna ta mõnikord sellest juttu teeb, kui mõni äri-mees mõnda ärisilti mõtleb tehal . . .

Kõik see lugu on nii imelik, et sellest inetu kirjutada siin kohal.

Ja kes tohiks nõuda, et see teisiti oleks. On ju meil mõlmul inimesed, kes on vandunud vannet, et nad surmani truuks jäävad oma jumalale, s. o. militarismile. Nad usuvad, et selle vande murdmise puhul neid „viimsepäeva kohus“ ootab põrguga!

Aga tõeks saab siiski sõna: „Õndsad on tasased; nemad peavad maa pärima.“ Või arvavad meieaja sõjakad endid „maa pärijaiks“? See ei saa olla. Sõjakad peavad kaduma, see on looduse püha säädus. Kes näeb elu, see teab, et „tasasel“ tedrel ja püül on kakskümmend kuni kolmkümmend poega korraga, kuna kiskujal kullil jne. neid ainult kaks korraga on, kes esimeste lihast ja verest elavad. Kõik kurjad on hävinemisele pühendatud. . . Muusika armastajad panevad laululindudele pesaehituseks abinõud üles, kuna kurja kulli kurjadki inimesed vihkavad ja hävitavad.

Nagu lugu looduses, nii on see ka inimestega. On tähelepandud, et „tasastel“ inimestel suurem sugu instinkt on, kui kurjel kiskujail, kuna kuri ka oma sugu ise hävitab, tasane inimene aga lapsi armastab „Kiskujal“ parunil on vaevalt üks kuni kaks last, kuna „tasasel“ „moonakal“ neid kaheksa kuni kaheksateistkümmend on. Nõnda on kindel, et „tasased“ m a a p ä r i v a d. — Elavad ju ka loomulikult „tasased“ kauem, jne.

Miks ma nõnda kirjutan? On see novelli ülesanne?! Ei ole, aga tahan näidata, miks ma Valentine Loigu — Hendrik Visnapuu õpilaseks olen nimetanud. Kui arvavad Richard Rohtid, et sõna-

des õpilase teenused seisavad, siis võin vastata, et sõnad lehteks on inimese elupuu küljes, kuna vaim viljaks jääb. Eks tunta ju puud tema viljast? — Kui Richard Rohtid surmanuhtlust maale nõudsid ja „Peeterburka“ opereerisid. . . , kui kõigejälgimal kombel mõlemil pool tapeti sõjavange. . . siis veel laulis Henrik Visnapuu: „Eks ole inimene ikka, ikka veel meil velleks; . . . kas olgu hiinlane või venelane. . .“

Või on Richard Rohtid oma surmanuhtlustega viljaväljaveo venemaale seisma pannud? Ei ole! Vilja veetakse venemaale koguni raudteedel rongidega ja merel laevadega. Tõeks on saanud sõna: — „Suured vargad sõidavad tõllas, väiksed ripuvad võllas“! . . .

Kui nüüd veel räägitakse surmanuhtluse poolehoidjate poolt rahvuslistest paleustest, siis on see hingele valus! Mis maksab meie kuulsama luuletaja Anna Haava kõrgem hüüd: „Kui on sulle inimesed valu teinud otsata: — armasta ja anna andeks; ära viha kanna sa! Sest — kes teab, mis viletsused nende meeli tumestand?! . . .“

Selles mõttes on jõud, mis surnuid haudadest välja on hüüdnud! . . .

Või on Richard Rohtidel surmanuhtluses paremast elujõudu, siis näidaku nad, et ma a nende käsu pääle omad surnud välja annaks! . . .

Kirjastasin „Kolmevõitluse“ pilkeks; iseäranis Henrik Visnapuule, kes ikkagi kahest „Enest“ laulab, ei tea, kummast võtta, kummast jätta! . . Eks ole selle tagajärg ikkagi „Kolmevõitlus“. . . „Kolmevõitlusesse“ meie vist kaomegi?! — — —

„Kolmevõitluses“ on Valentine Loigu — kui Henrik Visnapuu hingeline õpilane, selleks on teoreetiline, isegi ka dokumentiline fakt.

Avaldan siin novellikeseid, mis on kirjutatud Visnapuu käsu ja juhatuse all. Jätan neile ka alla Henrik Visnapuu arvustused. Et oleks näha kõigile, miks ma Valentine Loigu Henrik Visnapuu õpila-

seks olen nimetanud. Ei ole ma seda äri suhtes teinud, vaid sellega ainult neid hoitanud, kes Visnapuud vihkavad ja tema kirjandust ei loe! . . . On ju algajal vaja sõpru koguda, aga mitte vaenlasi. — Või arvab R. R., et Henrik Visnapuu käsi joomapidudel sellepärast halvasti käib, kui H. V. piiritust võidu juues selle gaasi rumalasti sisse hingates laua alla langeb. . . kuna mõni kavalam võtja püsti jääb! — H. Visnapuu käsi käib joodikute seas sellepärast halvasti, et ta ajavaimu laps, s. o. surmanuhtluse apostel ei ole, vaid väike „rahunõudja“. Sellepärast lüüakse talle joomapidudel võikauss päha jne.

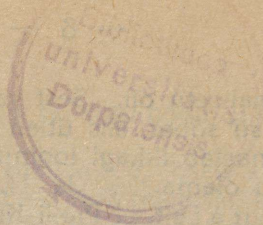
Ei ole küll niisuguses „elu virtsamere haisevas loksas“ palju aelenud, siiski olen enim Henrik Visnapuu järel käia, kui — Richard Rohtide, kuigi sõnade tegemises Rohtidega enam ära harjun, kui H. Visnapuuga.

Nagu see rahvas vaba ei ole, kes ennast sõnas „vabaks“ hüüab, nõnda ei või see veel sellepärast kellegi õpilane olla, kes teise järele sõnu säeb. „Vaim teeb elavaks, kuna kirjatäht suretab“.

Raske on küll kotkas olla, et vastutuult lennata, kui puudub pind, et elujõudu võtta ja tiibu puhata. Kuid libledes seas lendamine oleks veel võimatum, olgugi, et ka libled endid kctkateks „hüüavad“! . . . —

Ehk on seegi jutt siin mõnele Rohtile „igav“ — „mannedu“? Olen ju ülesandest vähe kõrvale kaldunud! Siiski pidin siinkohal enese teotajaile vastama, sest et mulle selleks mujal ruumi pole antud.

Nüüd siis seletuse juure, kuidas Valentine Loigu Henrik Visnapuu juures õppinud on. Kas on Henrik Visnapuu „algkoolis“ ainult „grammatikat“ õpetanud, nagu H. V. „Postimehes“ jne. seletas, või ka ilukirjandust? Et sellele seletusele enam kirjanduslist väärtust anda, kirjutan „mina“ keeles järgmist:

* * *

Meie elasime kolmekesi sõpruses. Kõik kolm pidasime Henrik Visnapuust väga suurt lugu. Meie teadsime küll, et Henrik Visnapuu „kõrgest sündinud“ ei ole, vaid mõisa kubja poeg Hellest. Teadsime ka, et meeste suurust rahakotist mõõdetakse! . . . Kuid sellest ilmavaatest püüdsime meie üle olla.

„Oleme juba vähe ilma ja inimesi tundma õpinud; tunneme ka iseendid, sest oleme endid leidnud ja sellepärast teame, et naine on suurem optimist, kui mees. Naise läbi tulnud ju „patulangemine“... naine söönud „keeldud puust“, tähendab: naine tõi surma ilmale! . Eks ole see luule tõde ka meiegi naise kohta, kes kultuura puust söönud, ja nüüd nii optimistiks saanud, et ka mees temaga ühes pessimismi poole üle on läinud, kes ka elu eitab! . Jnimene ei sünnita enam elu, vaid sünnitab surma, sünnitab Kaini, kes on vennatapjal . . . Oh! Kuidas Kain maailmas praegu põgeneb! . . . Vist sellepärast ongi mehed omalajal endid naiste „pääks“ pannud ja enestele „kõige ülemä meelevalla“ naiste üle kätte annud! . . . Nii pidasime kolmekesi „alg-koolis“ aru.

Nii kitsarinnaline naiste üle valitseja aga Henrik Visnapuu ei olnud, sest ta lubas seda ka naisele, mida lubas mehele, nii et naiste suu Visnapuust palju, palju lobas! . . .

Meie ei teadnud, kas Henrik Visnapuu ka nõnda „vabameeline“ oli, nagu üks tema kunsti sõber Kangro-Pool, kes koolilastele nõu andis endid näovärvimise läbi meestele meeldivamaks teha; sest „ilu“ olla täienemise aade. . ! Aga vist sellest see tuligi, et

Visnapuu maitsetu oli. Sest vanasõna ütleb: „Ütle mulle, kes su sõber, siis ütlen sulle, kes sa oled“. Futurist armastab ikkagi loomuvastast, kõik ilu peab temale kirju olema. . . Ja H. Visnapuu armastab ka kirju naist. ! Preili Kullerkupp, kes meiega ühes H. Visnapuu „algkoolis“ „grammatikat“ õppis, oli tema lõbusam ajaviide. See kandis suvel, kui ta väljas „kura meerimas“ käis, valget siidi kleiti, mis oli „palli ülikond“ ja kõiksugu ülestõmbetega meestele meeldivamaks tehtud.. ja mis noort, õhetavat rinda lubamata viisakuseni paljastas. Selle vööks oli suur kaheksa tolli laiune sinine siidi lint, mis „scharpera“ küljel rippumas. Must, lai kübar, mida kroonis suur, lokkav, valge jaanalinnu saba sulg, oli ostetud suure kirjaniku auks, on ju sulg sulemehe sümbol, seda kandis Kullerkupp hästi viltu parema külje pääl, mis kõikide tähelpanu selle pääle juhtis. Kõrge kontsadega kuld kingad, mis punase siidi „schleihvega“ ja roosad siidi sukad, mis õhukese loorina sääri katsid, passisid selles „dis-harmonii“ täiesti omamoodi, kuna kuld kee, mille otsas kuld kapsel rippus, vähe pikk oli, nii et viimane säälkohal „tolknes“, mis iga harilikuma inimese naerma ajas. . . sest et teised niisugust „ilusaja“ ikkagi südame kohal kandsid. Kuld „armbanti“ kandis Kullerkupp kõrgel käevarrel, nagu see „armastuse-inglite“ piltidel näha. Must krokodilli nahast käekott, mis hõbe „monogramme“ äärest ääreni täis, oli tal kaunis pika kandmega käes, nii et see tihtigi põlve taha kinni jäi ja käies keerdu käis, kuna „jaapani päevavari“, mida Kullerkupp ka viluga lahtiselt õlal kandis, oma kriiskavates värvides vaatleja silmi otse pimestas, et iga eidekene selle ilu üle uulitsal*) seisma jäies imestas. . ! Meie aga naersime külapoisilikult:

*) „Tänavaid“ selajal veel ei olnud, sest polnud ju niisugust muutust ega lohakust, et neid tänavateks oleks

„Preili Kullerkupp on kirju nagu „linnukese mure! . . .“

Ühtlasi oli see maitse asi, osalt ka kadedus; päälegi armukadedus: — sest meie, kõik kolm oleksime Kullerkupu Henrik Visnapuu kõrvalt tõuganud kui „tuhk ja tolmu.“ . . . Ometi oli ka meis kolmes natukene sonimust Henrik Visnapuu järele.

Suured „kirjatundjad“ meie küll ei olnud, aga kirjanduslist komplementaarsust siiski. Meie hüüdsime Kullerkuppu „Kullerkupuks“, olgugi, et ta meist kaks aastat vanem oli ja preili õigused enam kui meil.

Meie uskusime, et niisugune kirju naine suurele Eesti luuletajale ei passi, kes isegi enese nime muutmisega palju loota laseb, sest et Ta ennast ühe kuulsa Põhjamaa kirjaniku nimega kroonib. . . ja Hendriku asemel Henrik kirjutab. . . !

Meie naljatasime isekeskis ja sosistasime: —

„H Visnapuu sõbrustab preili Kullerkupuga sellepärast, ei Kullerkupu hingeõhk alati magusasti lõhnab. Lõhnab vist sellepärast, et preili Kullerkupp magusa lõhnaga täidetud kompevekka sööb — ja mõnikord üliõpilaste seltsis ka vahuveini joob?! . . .“

— Aga võib olla, et ta ka enese seestpoolt lõhnaõliga või iluduse salviga võiab: — sest „metaformoosa“ purki kannab ta alati taskus; samuti ka lõhna seepi, et teised kodus neid tagaselja ära tarvitada ei saaks. On ju tema ema ka suur „iluarmastaja“! See määrib ju ka oma nägu iluduse salviga, kui ta põllutöölt koju tuleb, kuna ta lõhnaõli ja lõhna seepisid ikkagi tarvitab?!“

võidud nimetada. Sest ajast aga, kui igasugune lohakus maanteedel, et isegi sillad jõgedel praegu puuduvad, kuna voolav vesi mõnel pool teed hoõpis ära on viinud; sest et neid enam mitu aastat pole tehtud, vaid ainult päevatuluks parandatud, on „tänavad“. Sest kus sõnik ja kõiksugu väljaheidet, peaks ikka „tänav“ olema.

Kirjastajad.

Kas meie pilkes ka kibedat tõtt oli, on küsitav? Armukadedus on ju ülekohtune; on teise mahategija. . . Kõige enam oli seda Lonny, kuna mina, s. o. Amilde ja Jenny vähe tagasihoidlikumad olime. See tuli välja ühe nalja läbi. Sest kui Henrik Visnapuu meiega koolis naljatas ja „M u n a p ü h i k s“ meid käskis m u n e m u n e d a . . . siis tahtsime Visnapuule pilkekirja saata, öeldes, et tütarlastel mune ei olegi . ! Tahtsime saata Visnapuule ka üht kirju muna, kuhu pääle maalisime preili Kullerkupu, küsides: „Seda oleme leidnud — ehk on see Teie oma? . !“ Kuid seda pilget ei lasknud Lonny läbi, niisugune tegu tegevat tütarlastele häbi, kui nad endi õpetajat, kes suurem geenius Eestis, niimoodi pilkavad, nagu oleks ta tütarlastele koolis rumalasti öelnud. Kui vastasime, et Lonny Visnapuud armastab, vastas Lonny:

„Nii ebavooruslik, nagu naistesugu praegu on, ei taha mina mitte olla. Kes tohibki mind armastamast keelda? Võib siis mõni armu paelu panna! — Kui kaob armastus inimestest, siis tuleb inimesesoo surm. Armastus on elu aade, on püha instinkt. Armastus on inimeses J u m a l, on P o e g, on P ü h a v a i m. Ma tahan olla suursugusem, kes enast ühelegi armastamast ei keeldu, aga ka armastuseks ühelegi ei allu. Kui valik meid lubab üksteisi armastada, kas tohib keegi selle vahel sobitajaks ehk spekulandiks saada? Üks Visnapuu soe käepigistus võib mu hinge terveks teha, võib mu valu arstida. . ! Maha eest niisugune „viigileht“. ! Miks niisugune elu maskeerimine — miks hinge asjatu piiramine! Ma mõtlen: — inimenegi on ainult selleks loodud, et inimesesugu saaks edasi kantud. Elul on ometi eesmärk, elu eesmärk on täienemine — ilusa kõrge ja hää poole. Kes seda aadet ei jumalda, see on loom, kes ei mõtle. Kui ilus on mõte, j u m a l a e m a olla! Materjaalses ilmas teie seda aadet ei näe, sellepärast olete teie tumenenud

kõrget ilu austamast. .! Lugege Visnapuu luulet, küll sellest leiata palju, palju, mis teie halliaja hingesid kammitsas hoiab. .!"

Lonny oleks veel pajatanud, kuid meie ei lubanud: olime tema tarkuse üle kadedad.

„Mis sellest seletada, mis igal isegi selge. On siis Henrik Visnapuu ka mõni Jumalus! Visnapuu on ainult proosa salmisepp. Luule peab täis ennustusi olema, ta peab olema Jumala Sõna, mis avab valmuilma väravad kõrgemõistusega inimestele, et näeksid nad raiuda radasid läbi elu padriku, mis viiks üles taeva poole, kus inimese kodu, kus ta tulevane eluase.— See kodu ei ole mitte mõni vaimulikkude „kaanan“, vaid — „üks uus maailm, kuhu inimesesugu üleslendab, et jälta siia maha häda, viletsust ja vaeva. Sinna maale võib ainult kõrge luule inimesesugu viia. On siis Visnapuu luule kõrge luule? Ei ole! See on sõnade mäng, on lainete vaht, mis meie Eesti elulaeva limaga määrib. Maha niisugune lüüriline sokulaad!“ vastas Jenny, kes Visnapuu käest üle nummer „kolme“ kunagi ei saanud. Kõike, mida Jenny kirjutas, nimetas Visnapuu „kondikavataks“, „verevaeseks“ ja „ergunõrgaks“. Oh neid pisaraid ei oleks jõudnud Jumalgi lugeda, mis Jenny sellepärast valas! Aga mida kibedam võitlus, seda suuremaks läheb oskus. Nõnda sai Jennyst inimene, kes kirjutada oskas, kes mõtelda mõistis.

Aga et Visnapuu minu töid alati kiitis ja koolis teistele eeskujuks etteluges, siis rikkus see minu andi. Visnapuu kiitus rikkus minu lapselikkuse! Ma läksin uhkeks, pidasin ennast teistest paremaks. Ma ei avaldanud teistele enam oma arvamist, kuna kõik seda nõudsid. Mind hakkasid kõik „uhkeks“ nimetama ja nõnda lagunes meie kolmainu olemine; lõppes meie kolme sõprus. Nii oli tulnud meie kolme vahel tüli, sest puudus üks vahe-lüli. Kui ma Lonny juure läksin, sai Jenny minuga vihaseks, ja

kui ma Jenny juure läksin, sai Lonny minuga viha-seks. . . Õnnetu on aga inimene, kui ta kaotab endised sõbrad. Meie olime ühes kasvanud ja arenenud, olime kõiki ühes arvustanud, olime ühtemoodi mõtlema õppinud, nüüd olime selle ehituse lõhkunud ühe mehe pärast, kes meid veel „naisiks“ ei arvanud, vaid „lapsiks“. !

Uskusin, et Visnapuu mind jumaldab, et ta mind mõistab, kuid eksisin. Tema instinktid olid Kullerkupu järele, kes kirjatöis kõige allpool seisis. Tähendab: ta armastas välist kenadust. Aga kui nägin, et Kullerkupp koguni inseneerile mehele sai, kuna Jennyle rikkaid „kavaleera“ kogus, mind aga keegi ei tundnud, pääie ühe vähe meeldiva välimusega telegrafisti, siis jäin saamatuks; nimelt tegin enese lolliks, nagu oleksin ma oma lollusega kedagit ära võitnud. Sellepärast hakkasin oma vaimuandeid vihkama: — sest et lollus ilmas priiskas, kuna tarkus raudus oli vangimajades ja pilkeks elu märgi laual. !

Visnapuu ei teretanud kunagi mind, kuna ta teisi teretas. Nii olin „sunnitööliseks“ saanud! Sest kui kirjutada anti: „Vanaaasta õhtu Eesti talus“, siis läksin ma pilkeks külasse küsima, kuidas Eesti talus vanaaasta õhtul elatakse. Et mulle säält ei vastatud rahuloldavalt, tegin otsuseks enam mitte kirjutada. Siiski sunniti mind koolis seda tegema, kuna kodus keeldi.

Oli pime, kui üle Toome jalutasin ja enesega võitlesin, kus mulle tundmatu „naine“ vastu tuli, kes küsis:

„On teil ehk võimalik mulle ühe küünla ostmiseks raha anda? Mull on tuba pime. Pean töötama, kirjutama, päev on lühike. Ei leidu inimest, kes mulle ühe küünla jaoks raha annaks!“

„Kes teie olete? Kui tohin küsida!“ küsisin vabandates.

„Ma olen kirjanik Eiberg. Elan „Noor-Eesti“

ruumides. Mu tuba on sääl üleval katuse kambri-keses, see on kütmata, pean töötama, jalad süngi tekis. Andute ehk minu palvele?!“ rääkis naine, kes enese Eibergiks nimetas.

„Taevas! Päike! Kuu ja tähed! On see siis tõsi, et kirjaniku põli nii äärmiselt vilets! . . . Pime katuse kammer, mis külm, on tema kodu!“ öhkasin ma eneses sala.

„Olen vaene laps, mul ei ole teile raha anda! Küsige rikastelt, kes päevas sadatuhandeid teenivad! Mul on kaasas ainult seitse kopikat. Või saab Teile sellest?“ vastasin ma kahetsevalt, kopikaid taskust välja võttes.

„Küllalt selleks päevaks, küll homme päev kannab oma eest hoolt; igal päeval saab omast vaevast...“ ütles Eiberg raha vastu võttes ja mäest allaminema hakates.

„Vabandage mind! Ehk võite mulle ütelda, kuidas vanaaasta õhtul Eesti talus elatakse?“ hüüdsin tagand järele, teda minemast takistades.

„Armas laps! Seda ma ei või nii lühidalt öelda. Õieti ei tunnegi ma praegust maa elu nii väga põhjalikult. Ennem valati sääl ikka „õ n n e“, ma ei tea, mida kultuur selle asemele on istutanud? —

Äga selle üle saate vahest häid teateid kirjanik Vöhrmannilt, kes praegu Jaki juures majahoidja. Ma usun, et tema teile põhjaliku kokkuvõtte selle üle võiks anda.“

„Vöhrmann? Kes see on? Ei ole sellest kuulnud!“ küsisin imestades.

„Noh, — teda tunneb rohkem maa rahvas. Tema luuletab veel maarahva maitstes, mida Jaik ja Hermann kirjastavad. Tema loob neile niipalju, kui nende trükimasinad töötavad. Jga väljaanne on vähemalt kümmetuhat eksemplaari.

Äga ehk ütlete ka mulle, kes teie olete?“ küsis Eiberg.

„Olen Henrik Visnapuu õpilane, tema nõuab minult ilukirjanduslisi töid. . .“ vastasin ma kurbuses.

„Ah sool! Siis ei saa selles asjas teid aidata; kirjandust ei saa teine õpetada, peate ise õppima. Visnapuu on jah alg-koolides grammatika tunniandja. Nüüd pean minema, poed pannakse kinni.“ vastas Eiberg ja tormas mäest alla.

„Valgustagu mu küünlakene Su külma tubal! Saatku see välja palju valguse kiiri! Et tõuseks valgus neile, kes istuvad! surnu koopais, imedes enestesse mürki ja hingates mädanevat õhku! . . .“ sosistasin ma Eibergile käega järele lehvitades.

Tuul oigas ja ohkas, tõukas mind ja kõiki. Keerutades tõstis ta põõsastest üles langenud lehti, kes kaebades kahisesid, nagu tahaksid nad puhata omast vaevast, uinuda põõsaste varjus ja unistada kadunud kevadest, päikesest ja elu ülestõusmise ajast. Kuuldus, nagu oleksid nad sosistanud: „Kõik ilu on ilmas üürike. . .“

Mu ees seisis pikk, porine tee. Õudne oli teele astu, tuul oli otse vastu, mis silmad prügi täis ajas ja vett jooksmas pani. Toome varem seisis mu ees, nagu hiigla loss. Selle siluetti vatlesin kaua. Tundus, nagu tuleksid lossivaimud mind õpetama, nagu elaksid meie esiisade hinged nendes müürides.

Tuul vuhistas vastu müürisid, müürinal langesid kivid kõdunevast müürist.

„Ka sinagi pudened, sinagi kaod ajahamba all, kes sa küll kaljune oled ja tugevam inimestest. Nõnda närib ajahammas kord põrmuks kõiki, muldaks, kust nad võetud! — Oh mu lapsepõlve unistuste kodu, kuhu oled sa jäänud! Luba mind tagasi minna, kus ma lilledega mängi võin! Oh kui ilus oli murul mängida, kui armas ööpikute laulu kuulata! Kuis paisutas see mu rinda, kui kassed kevadel lõhnasid ja lilled valdasid püha pindal! Ei ole ükski muusika selle kõrval midagi, mis on

helkiv mets ööpikute lauluga. Miks peidate endid sügis öödesse, mil ma üksi olen! Kui selge oli taevas, kui puhas oli õhk! Kui aukartlikult ma lillesid vaatlesin mis minu poole kummardasid, kui nende keskel seisin; ah kuidas ma neid kallistasin! Nüüd on see kõik möödas! Oh lubage mind kirjutada kadunud kevadest, mu lapsepõlve õiemaast ja säravast päikesest, mis paistis nii soojasti, et maa oli sunnitud oma surnuid välja andma. Kui õrnasti tuul siis puhus, kui tasa ta mu lahtiseid juukseid ja kuumi palgeid silitas! . . . Kui ilus oli tooming kui armas tema hingeõhku sisse hingata! Kui kena oli rukki väljade vahel sinilillesi vaadelda!

Nüüd ei ole enam ühtegi säravat tähte, ei ole ka kuud, ainult kohutavalt kohisevad puud! Kui õudne on lehtede kahin põõsastes. nagu varitseks sääl surm. . .“

Nii mõtlesin ma, kui Henrik Visnapuu minust preili Kullerkupuga möödles. Jooksin põõsaste taha, et varjata enda öösist väljasolemist: oli ju koolilastele hiline väljasolek keelatud. Jookstes kukkusin traataia pääle maha. Südamesse asus tunne, mis oli ühtlasi kättemaksmine ja andeksandmine. Tahtmatalt tungis sõna mu suhu, ma ümisesin: „korrat“! See oli esimene kord, mil seda vanainimeste vandesõna muudetult suhu võtsin, mis mind ära ehmatas, nii et kärtsin. Lõõtsutades jooksin edasi, et leida teed, kuni leidsin, kus kaua käisin. Teel tuli vastu inime, kellelt küsisin:

„Kuhu see tee saavutab?“

„Mis teie räägite? Ma ei mõista teid! Olete vist mõni futurist?“ vastas võõras.

„Ma ei ole futurist, olen ainult futuristi õpilane. Ehk teate, kuhu see tee saavutab,“ vastasin ma, küsides uuesti teed.

„Teie vast küsite, kuhu see tee viib?“

„Seda küll, va kallis!“ vastasin ma, et sõbralik olla.

„See tee viib igale poole, kas või Riiga. Kuhu te siis minna tahate?“

„Seda ma ei tea isegi! Tahaksin kirjaniku herra Vöhrmanniga kohtleda.“

„Teie olete siis ära eksinud?“

„Ei ole.“

„Mis teil siis viga on? Mis te õige tahate?“

„Tahtsin härra Vöhrmanniga rääkida!“

„Missuguse härra Vöhrmanniga?“

„Sellega, kes on Jaiki majahoidja.“

„Teie olete poole aruga! — On siis ka majahoidja härra?! Mis on siis veel keisrihärra, õpetaja-härra, professorihärra ministrihärra?“ jne.

Et mitte tülli sattuda, lõpetasin paluvalt:

„Ehk teate, kus on kaupmees Jaiki maja?“

„Miks mitte, ma olen ju Jaiki juures „kuvääri-sid“ tegemas, tunnen Jaiki majahoidjat väga hästi. Mis teil talle ütelda oleks?“

„Vahest teate, kas — ta aitab koolilastele ilukirjeldusi luua?“

„Tema teeb kõik tööd, mis kästakse: — veab sõnnikut, lõhub puid, toob vett ja luuletab mõttesalme, armastuse laule ja Jumalasõna salmikuid. Siunab vahest isegi „Siurut“! Aga kui teie „Siurukeste“ õpilane olete, siis lähete temaga lahku, nagu tuli ja vesi — Siis tehke oma kirjatöö ise. Egas teised „Siuru“ keelt ei mõista!“

„Siuru keelt ei mõista minagi mitte. Aga keel pole tähtis. Oleks vaja teemat,“ seletasin ennast vabandates.

„Teie olete ju eht „Siurukene“! Ma ei mõista teid kuigi palju! Miks teie võõraid sõnu tarvitate? Mis on teema?“ vastas võõras nomivalt, kurjasti.

Ma vastasin naeratades:

„Teie ehk teate, kuidas vanaaasta õhtul Eesti talus elatakse? On ehk maal veel iseäralikke kombeid? Olen kuulnud, et maal õnne valatakse jne.“

„Vana aasta õhtul ei tehta Eesti talus praegu.

midagi. See oli ennem, kui toodi õhtul kaerakott sisse ja viidi kella kaheteistkümne ajal loomadele kaeru, mida segati leiva tükikestega. Lisati ka soola juure. Meesterahvas pidi eel astuma, kõik pidid loomi teretama: „Tere hommikust, tere hommikust! Hääd uut aastat kah!”

Loomadele ei tohtinud ükski kuri olla. Hommikul pidi meesterahvas ka teised ukсед avama; pidi isegi esimene veevõtja kaevust olema. Ta pidi mütsi pääst võtma ja kolm korda soola kaevu visates ütleva: „Sa annad mulle aasta otsa, mina annan sulle korra...” Seda kommet peavad veel mõnes nukas mõned vanad, kuna noored selle üle hirvitavad.“

„Täna teid! See oligi „t e e m a“, mis mulle nüüd andsite.— Suur aitäh teile see eest! Nüüd ehk võiksite juhata, kust ma Veeriku väljale saan, kus mu kodu.“ ütlesin ma lahkudes.

„Nüüd on jälle lugu lahti: mina peaksin teadma, kus teie kodu on? Kus te siis elate?“

„Ütlesin ju, et Veerikul.“

„Veerikule saate ainult siis, kui minna näete. Öösel on sinna raske saada. Praegu on ju kott pime öö. Kas teate, kus teie praegu olete?“

„Ei tea!“ vastasin ma ehmatuses.

„Teie olete Tähtvere „Piimapargis“. Kus teie nii hilja käisite?“

„Jumal! — Ma olen siis kaugemale kõrvale läinud! Mõtlesin küll, kuidas Toome nii pikk on? Nägin paha nähtust, vihastasin ja nüüd olen ära eksinud! Kus pool on praegu linn?“

„Linn on selja taga.“

„Siis oleksin ma tõesti Tähtvere metsa läinud! Püha Jumal! Läksin teisi pilkama, pilkanud olen aga iseennast!“ mõtlesin ma sinna poole minema hakates, kuhu võõras naine mind juhatas.

Vastu tuli salkkond noori mehi, kes olid joob-

nud. Käes hoidsid nad suuri tule lonte ja laulsid roppe laule.

„Mu Jumal! Mis nüüd saab?!“ sosistasin ma teelt kõrvale jookstes. Kas oli see suur koer või väike hobune, kes jooksis risti üle tee, põgenedes minu eest. Ma naersin endamisi:

„On siis ikka ka neid, kes mind kardavad, kui olin kõhuli kraavis, mis porine. Mu uus ülikond, mille olin teeninud karjas käies, ja moodu kingad olid täis porist vett. Jga aste pritsis pori vastu sääri.

„Oh ma vaene õnnetu! Siin on minu suve vaev! Küll on see veel „grammatika“, mis ma nüüd õpin!“ kirusin ma käsa kokku pannes ja pilku üles taeva poole saates, kus paistis läbi pilve üks hele täht. Olin seda tähte iga õhtu vaatlenud, tundsin selles Jupiiteri ära, kes selajal õhtu taevas koitis. Selle järele algasin sihiteed koju poole.

Üle küntud põldude, püherdes poris, jõudsin Veerikule välja. Aga ma ei julgenud tuppä niisugusena minna. Tundus, nagu oleks maailm sõnniku haisu täis. Teades, et ise haisen, tegi asja veel enam kardetavamaks. Sellepärast võtsin riided ja panin nad vee tünni. Niisugusena tuppä astudes, küsis ema mind nähes, ehmatusega:

„Püha Jumal..! Sind on vist paljaks röövitud?“

Ma hakkasin valju häälega nutma.

„Räägi ometi, mis sull oli?“ nõudsid kõik, kes olid ära hirmunud.

„Ma kukkusin porri!“ sain ma vaevalt vastata, kui nutuhood mu suu surusid.

„Kuhu sa siis riided panid?“ nõudsid vanemad valjusega.

„Võt, jät vee tõrre!“ vastasin ma nuutsudes.

„Mis? Kus sa panid riided? Sa ei mõista enam rääkida kah?“ pahandas ema, häält kõrgendates.

„Noh mis teda rääki, ta on ju Henrik Visnapuu õpilane, noor „Siurukene“—„Futurist“.

Ei tea, kuidas see „futurism“ tal nüüd valuga välja tuleb?“ pilkas isa, kelle silmis põles kassi viha.

„...Jookseb ümber nagu „marupini“, ei sünni enam sööma ega mahu magamal! Küll on asi nüüd veel ilmas hull, kõik koolilapsed jooksevad Visnapuu „järgi“! Kõik püüavad kirjatöös üksteistest üle olla; kui ei saa, siis lähevad pääst lolliks!“ hurjutas ema, kuna ta tule võttis ja minu riideid välja vaatama läks. Vähe aja pärast tuli ta tuppa ja ütles nuttes:

„Taeva Jumal tulgu sulle ise appil! Sa oled omad kallid riided ju solgi tunni surunud! Mis nendega nüüd veel teha!“

Mis sellele järgnes, peab välja jäämal.. —

Õo uneta vaevlesin aseme, sest tõsine valu oli südames! — Koolis kirjutamise sund, kodus — keeld! Tõusin salaja üles et kirjutada: „Vanaaasta õhtu Eesti talus“. Hele täht, mille järele ma koju tulin, paistis selgesti, mis vaatas mulle silma. Tähte vaadates olin magama jäänud ja nägin unes: — Olin oma tööga valmis. Visnapuu tänas mind kättpidi Andsin temale häätähenduseks pahema käe. Kõik hakkasid mürinal naerma! Kohkudes ärkasin üles ja vaatasin enese ümber. Kedagi ei olnud. Jäin uuesti mõttesse. Mu ette kerkisid kohutavad kujud. Üks tahtis mind hammustada. Ma karjatasin häälega, mis ei olnud inimese oma.

Ema ärkas üles ja küsis sängist püsti karates, hirmunud häälega:

„Kes karjus? Armilde! Kas sina karjusid? Õhtul oli sul suur kuumus! Või juba jampsib öösel tuba möödal... See Visnapuu tapab küll sind ära oma kirja töödega! Võta suhkru vett, sa ehmatasid! Kas Visnapuu pani sind nurka, või jättis söömata?“

„Üks kole loom tuli mulle kallale ja tahtis mind hammustada!“ vastasin ma nutma hakates. Mu silmad olid palavais pisarais, olgugi, et nuttu nõrkuse tundemärgiks pidasin.

„Oh sa Jumal..! Katsu ometi magadal Sa lähed niimoodi hulluks!“

Nende sõnadega andis ema mulle suhkru vett paldriani tilkadega.

„Vanamees! Tõuse üles! Aita lapsele koolikirjatöö valmis teha!“ hüüdis ema magajat isa õlast liigutades.

„Mis kirjatööde jant see kesk öö ajal teil „on? Ma ju ütlesin, et ta enam kirjutada ei tohi, ega pabert raisata. Õppigu keeled selgeks, siis on tal elutaeva ukсед pärani! On parem, kui ta kirjutada ei mõistaks. Õpib kirjutamise ameti ära, siis nälgib samati, nagu kõik kirjutajad. Kas mõni kirjanik on enne leiba saanud! Täna sain jälle kuulda, et meie suur helilooja T o b i a s saksamaale nälga ära olla surnud“... seletas isa. Aga et ema teda kirjutama sundis, tõusis ta üles, et kirjutada mulle kooli tööks.

„See on ju ka keele õpimine, on grammatika tund“. ütlesin ma isa rahustades, läbi pisarate.

„Mis „g r a m m a t i k a t u n d“ niisugune nädalate viisi heitlemine on?! Miks siis teiste keelte õppimiseks ei anta ilukirja töid koju? See on ainult ettekääne, muud midagi,“ seletas isa kirjutama hakates, kuna mina rahuliku südamega magama läksin, sest teadsin, et nüüd ikkagi midagi tuleb.

Aga kui ärkasin ja tema tööd lugesin, leidsin enese petetuna. Jsa, kes asja aimas, oli loonud elu sündmustiku ironika, mis allpool järgneb, niisugusena, mida lugesin:

„Olude ohver.

Lõokese talu saunik — Oru Mihkel oli väga pahases tujus. Tema naine Anna ei olnud omi abielulisi kohustusi tähipäält täitnud. Sellepärast astus Mihkel Anna ette ja ütles, jalaga vastu maad lüües:

„Täna peab sellel asjal lõpp olema. Tahad sa truu naine olla, siis pead mulle „allaheitlik“

olema igas asjas. Seda oled sa Püha Jumala altari ees vandega tõotanud; oled mulle käe ja südame annud: — sõrmus on selle tunnistuseks, et meid jumala sõnaga on ühte pandud. Nüüd aga tahad seda lepingut murda! Kas vannud mulle alla ja tunnistad mind enda pääks, siis pead olema mulle meelehääks, muidu tahan ma sind suust välja sülitada, nagu Kristus kogudust, kellel kõige ülem meelevald igas asjas. . .“

Pahandades värises Mihkli piip suus, mis purskas tule sädemeid, nagu tulepurskav mägi enne maavärisemist, ja ajas välja hirmsasti haisevat suitsu. Suust imbus tal suur tilk, värises piibu varre küljes, rippus, värises ja kukkus pika ussina kuue rinnaesisele, mis piibu pigist korbatanud ja koledasti haises.

Rääkimisest kogus ta suhu palju sülge, mis käratsedes talle kurku läks ja rinnutu mehe läksatama pani, nii et pahandaja mitu korda maha sülitas.

Kanad, kes toas olid, tulid ligi, vaatlesid kartlikult.

„Mis sa sülitad põrandale, kus lapsed mängivad? Ma olen sulle selleks veeriista sissetoonud, miks ei sülga sa sellesse? Sa ju tead, et tiisikuse haige oled!“ ütles Anna, Mihkelt hurjutades.

Mihkel sai veel enam kurjaks ja vastas:

„Eks see tuba ole ju minu? . . .“ Nende sõnadega sülgas ta veel mitu korda maha — kiusu pärast ja kõneles:

„Mul on ju oma tuba ja oma toas võin teha mis tahan?! Sa oled mind põlgama hakanud; ma tean, sul on mõni teine?! Kui meie paari läksime, siis neelasid sa mu suumärga ahnesti. . . Aga nüüd! Nüüd olen ma tiisikuses. . . ! Oh sa langend naine! Kas ma pean sinu laste nitude pärast metsa mine-ma elama. . . ! Kust mina selle „tiisikuse“ sain?“

Anna jäi rahulikuks ja vastas:

„Sinusugused sülgavad igale poole maha. . .“

Sellepärast ongi õhk tiisikuse idusi täis. — On kellegil nõrk kops, mis haigustega rikutud, siis võib haiguse idu sellesse asuda, kuna tiisikus ka pärvus on. On isa tiisikuses, võib ka tema laps kergesti tiisikuse edasi saada, palu ehk käi sa „armulaual“ kui tahte palju.“

Mihkel sülitas veel, üteldes:

„Oh sa Jumalavallatu naine! Sa ei kõlba tulihoonesegi!“

„Vihasta ehk tee mis sa tahad“, vastas Anna „aga parata pole siin midagi. See on fakt, miks ma sind armastada ei või; miks ma ennast ärasalata ei tohi. Surm on sinu rohi; haud on su eluase. — Usu aga, et kord jällegi säält tõused ja uuesti jooma võid hakata. . ! Nüüd ära enam andu elu-mõnustele, vaid valmista ennast surma vastu. . ! Raske on küll sulle see samm astu: oled ju alles keskealine inimene, kes tahaks elada. Aga sina ise oled enesele selle enneaegse otsa valmistanud, kuna mina sind küll hoiatasin. Arvasid ennast tugevaks, kes surma ei kardab, aga eksisid! Lõpeta omad elupäevad rahu, et sinust mulle parem mulje hinge jääks. . ! Et ma sinu kadumisest rõõmu ei tunneks, nagu palju lapsi ja naisi eneste isade ja meeste kadumise üle rõõmustavad, kes neile elades pahad olnud. . ! Niisugune inimene, kellel ei ole leinajaid; kelle pääle kõik põlastuses vaatavad; kelle kadumise üle kõik rõõmustavad, ongi „viimse päeva kohtus“ surma mõistetud. . ! Ära ole lastele kuri, ära sõima mind asjatult; ära aja „ristiinimeste“ moodsid enese suuri eesõigusi taga, nagu oleksid sa minu „pää“, nagu oleks sul „kõige ülem meelevald“ minu üle. . ! Usu, sa kaod — seda tea.“

Kui Anna neid sõnu rääkis, tuli tema tütar Anu kihelkonna koolist koju, kes vanemate sõnelemist kuulis.

„Mis teil jälle on? Mis te tülitsete?!“ nõudis Anu nukrasti.

„Ei me tülitse. Seletame ainult abielu asju...“ vastas ema tütart rahustades.

Mihkel teritas kirve ja läks uksest välja.

„Noh, kuidas sul koolis läks? Kas ülemkoolihärra-õpetaja Võsu sind veel ikka kiusab? Külas on juba jutud liikumas, et Võsu sind iga hommiku üles äratamas käia; et sina iga hommiku haige olla, kuna sa päeval terve olevat. — Kuidas koolihärra sind terveks teha. .! On see ehk õige?!“ küsis ema tütre otsa vaadates, suures ärevuses.

„Ära muretse enam minu eest. Jnetu võiks sul olla mulle niisuguseid külanaiste sopajutte ettekanda. .! Kelleks sa mind õige pead?! Kas sa ka tead, et koolihärra Võsu mind üle kõige austab ja minust suurt lugu peab? Küll ma juba tean, mis ma teen. Mul on sulle etteheiteid teha, et sa ettevaatlik pole olnud oma meheleminemisega. Kas mul ka mõni kasuisa on! — Tahad, et ma ka niisugustega peaksin seltsima? Ei iialgi! Sinu rada ma küll ei käi. On see ka elu, mis sina elad?!“ vastas tütar ägeduses.

„Laps! Ole ettevaatlik! — See asi võib sinule hukatuseks saada! Tead ju: — Võsul on omal naine, ikkagi pead sina kannatama ja rahva pilke ning naeru all olema. Et Võsu ennast naisest lahutada laseks, on ekshiarvamine. Kuigi nende abielu õnnetu, ja Võsu oma naist ei armasta, vaid teistega elab, — siiski oleks temal sinu võtmine võimatu. Mis teeb ta sinusuguse kaheksateistkümne aastase vaese tütarlapsena, kuna ta oma palga juures nälgas on, nagu kiriku rott . .“

„Ah, ära sõitle mind! Ma ei ole ju mitte enam kolmeaastane. . .“ vastas Anu uhkesti, kus juures ta pääd väändes ema jutust mööduda katsus. Ema õhkas, võttis sukavardad, istus toolile ja algas:

„Sina oled kõik minu tuleviku lootus. — Kuidas ma sinu pärast vaeva olen näinud! Sa olid alles viie kuine, kui su isa rõugesse suri. Rõuges

olid siis ka sina, üleni verine. Ei võinud lootagi, et sa elama jäid; palusin sinule surma, sest sina olid põetada, vili pudenes põllul, kui pidasin mehe matuseid! Siis tuli see, kes praegu minu mees — ja pakkus mulle oma abi. Mul oli üksinda majapidamine võimatu, võtsin tema vastu, olgugi, et raske oli seda sammu astu. Sina olid temale võõraslaps, ta põlgas sind! Ma võisin ainult salaja sinu olemas olemise pärast nutta! — Ma püüan sind nüüd koolitada, et sa võiksid kodust ära olla, et meil sinu pärast pahandust ei tuleks. Ma olen ööd ja päevad ühtekokku rühmanud, et sind parema järjele aidata. Mul tuleb juba teine mees matta, sina peaksid mulle nüüd toeks olema. — Ära usu, et koolihärra Võsu sinule õigust kõneleb. Mehed on ikkagi valelikud. Vale on abinõuks, et nad enestele ohvrise võiksid tabada, puhtate ja ausate elu rüvetada. . !“

Anu kehtas ema jutu üle õlge. Vaadates ema otsa, vastas ta:

„Nõnda võite teie vanad arvata. Meil noortel on juba uued avaramad arvamisid ja ilmavaated.. Meie juba enam niisuguseid abielulisi eksisamme ei tee, et endid eluks-ajaks mõnesuguse vastiku inimesega kõidame. Meie ei kosi enam raha pärast, ega lähe ka vara pärast mehele, nagu teie tegite! Ainult armastus ajab meid taga abielulisi samme astuma. Või arvad sa, et härra Võsu mind ei armasta üle kõige? Küll ma juba tean, kus kivi all vähjad seisavad!...“

Nende sõnadega astus Anu õuue ja läks aita, kus ta härra Võsu pildi oma rinna päält südame juurest, mida palja ihu pääl kandis, välja võttis, seda põhjatult kaua suudles ja siis ära peitis, et ema seda ei näeks, kui see ööseks põue jääks. Siis läks ta ta tuppa tagasi ja rääkis:

„Kas sa ka tead ema, kui suur mu eeskava on? — Kevadel lõpetan ma kihelkonna kooli ja lä-

hen sügisel Põltsamaale „Progümnasiumi“ sisse... Küll näed, et ma hää rekordi löön.“

Ema ohkas vastates:

„Õpi edasi! — Selle vastu ma ei vaidle, aga ära ennast naisemeestest lase võrgutada! Annad sa kuradile sõrme, siis tahab ta su kätt ja viimaks ka su elu..!“

Anu tegi suuri silmi. Öeldes lõpetas ta ema juttu:

„Usu, ema! Meie ajal peab naisterahvas kaval olema. Ta peab mehi meelitada mõistma. Tütarlapsed, kes koolihärradele ei meeldi, saavad halvad numbrid. Ja hääd uumbrid makssavad juba palju. Meie ajal ei maksa mitte talendid — vaimuanded, vaid hääd tunnistused ja „onupojalikusõprused!... Ja mis sa mõtled, kui on Võsu tuleval aastal pääminister ehk president — nagu aimata laseb?! Kas ei võiks siis minagi mõne ametikoha pääl vedeleda ja kroonu töllahobustega ehk autodega mööda maad-ilma kihutada?! Võin ka omale mõne mõisa kingituseks saada riigi poolt?... Ja kui ma lasen oma mõisa moonakate elumajad seest ära lubjata, nagu seda arvatavasti teisedki „vabameelsed“ teevad!... Siis tõuseb mu kuulsus, tõuseb õigus... Tõuseb isegi autoriteet! Kas tead emakene! Meil on peagi käes vabadus! Nüüd on vaeste asi null: sest on ametnikka koguni vähe. Tsaar oli üksi kõik oma kätte kiskunud... Meil oli siin kubernäär, kommissaar ja ainult mõni kõrgem ohvitseer, kel' iialgi vaest naist võtta ei lubatud. — See oli kõik kokku meie Suur-vene riigi valitsus. Aga siis, kui meie omale vabariigi saame, on ametnikka vahest enam kui inimesi. Siis saavad kõik minu sugused hääd kohad, saame riigilt majadki kasutada. .! Meie ametnikkudele läheb palju naisi tarvis. Siis alles on naiste valitsus maksmas. Meie võime mehi sinna vedada, kuhu tahame. .! —

Vaata, emakene, kuidas elu edenenud on! Enne

ei võetud lapsega tüdrukut ühes teistega armulauale, aga nüüd on kõik lastega „armukesed“, lahtised patsid seljapääl, ühes leerilastega laual. Lastega tüdrukud lähevad peagi hinda..! Arvad sa, emakene, et ma veel sinu moodi maal mustuses pean rühmama ja lapsi kasvatama teistele orjadeks..! Orje ei pea siis enam olema, kui on meil „v a b a r i i k“! Kiriklik abielu kaob, esile tõuseb kodanlik abielu säädus... Jga vanapoiss maksab siis vanapoisi maksu, nagu see Prantsuse maal — Küll näed, meil tõuseb üles abielu sunni säädus. Ei pruugi enam ühe inimesega elupäevad riielda, vaid lahutamine on veel kergem, kui abiellu astumine. Või arvad sa, et kirikline abielu kõlblust on kasvanud? Ei! Sest enne ristiusu siia tulemist elasid eestlased kõlblisemalt, kui praegu! — —

Sellepärast ära muretse emakene minu eest. Mul on juba kindel alus, mille pääle ma ehitama võin hakata. Sinul peab minust hää meel olema! Usu, ema, ma pean suureks saama. „Oru vanna Anne“ tütrest peab asja saama!..“ hooples Anu, kus juures ta pääga väga suurepäralisi liigutusi tegi.

Ema, kes seda nägi, vastas kurbuses:

„Kui see aga kõik nõnda läheks? — Sest kui ametnikka enam saab kui rahvast, kes neid siis veel ära täidaks?!“

Anu tegi targutavaid liigutusi. Ta viskas käed selja pääle, hakkas tubamööda jalutama ja kõneles:

„Teie vanakased tunnete elu vähe; teie ei näe, olete pimedad elu nägemiseks. Kui võõrad võimud teid kurnavad, siis olete teie saamatud nende vastu, aga kui omavalitsus teile saab, siis oskate nuriseda küll..! Müüd sa demokraatlikes vabariigis viis-kuus toopi piima päevas ära, siis on see niipalju, et ära elad. Mis oli aga endisel ajal! Pidid enne naela, või paar naela võid andma, kui kolmkümmend kopikat said. Vasikast makseti sulle turus ikkagi üks rubla viiskümmend kopikat, kuna siis vasikast

vahest viis tuhat rubla saad? Siis on „m'a a” hinna määraja; kui hää on sul siis elada..!”

Anu muutis tooni vaiksemaks ja jätkas istet võttes:

„Kuule emakene! Mis meie vaidleme poliitiliste asjade üle? See on asjatu, on rumalus. — Tead emakene: — rahva tahtmine on püha! Ei see sure nii pea, vaid kestab põlvest põlveni. Sa oled ju ajalugu lugenud, eks sa tea, kuidas võitlesid meie esiisad korraga kolme rahva vastu. Nad ei tahtnud eneste vabadusi käest anda. Sakslased said lätlased ja liivlased eneste nõusse, kes kõik eestlastele korraga pääle tungisid, mille tagajärjel meie vahva väejuht Lembit langes ja eestlased alla pidid andma..!”

Sellest saadik on see idu meie rahva südames süvenenud, et maksta kätte vaenlastele ja luua iseenestele Eesti Vabariik. Lembitu strateegia oli niisama kõrge, nagu meie kultuuraline sõjapidamise viis seda nõuab. See esivanemate anne on pärivus meile. . . Meie oleme Lembitu jälgis käijad. Meie saame isegi võitma suure Venemaa; lööme ka sel ajal sakslasi, kes vahest Riia all meile kallale tungivad? Nii arvab koolihärra Võsu. Ta on tark mees! — Jnglismaa on meiega..!”

Nüüd, emakene, tööle, et niisugune vabadus meile tuleks. Meil peavad olema omad alalised sõjaväed, et meie eestvõtjad-kangelased väepuudusel ei langeks, nagu Lembit langes. Meil olgu lahinguvahvalmis ratsapolgud, soomusrongid, laevaväed jne. See nõuab küll rahvalt jõupingutust, sest igal ajal on vaenlaste sõpru meie seas. Sakslaste pääletungimisel oli sisse-murdmise abinõuks Lutheri usk, siis saab aga olema „bolshevism.” Kui meie kantseleides siis hästi elatakse, on paratamatu. Sest kui kantseleides hää elada ei oleks, siis oleks valitsusel palju vastaseid. On aga pooled inimesed kantseleides, kuna pooled — rahvaks on, siis on iga „bol-

schevismi" unistus siin võimatu. Tead, ema, mis „isamaa ära andjata“ tehakse? Need langevad administratiivsel teel surmanuhtluse alla! Nõnda hoia ka sina selle võimu poole, mis püsiv. Ei tule sa omaga välja, tõsta aga hinda. Kui turgu lähed kanu või mune müüma, võta kopika asemel kaks rubla. Küll kõik ära maksetakse. Küsi kas või sada rubla asjast, millel kopika väärtus. . .“

Ema kuulas tütre juttu. Kui tütar lõpetas, küsis ta:

„Kas siis sina tulevikus ka tahad rahva kurnajaks saada?! Olen ma siind selleks kasvatanud? Praegu ei kuule enam muud kui ministrite vargusest. Ma mõtlen, et see siis ka nii on..?! Saab üks omad taskud täis ajanud, annab koha teisele edasi, kes sedasama teeb! Vaesed lesed naised, kes omi lapsi „kümne küünega“ toidavad, peavad siis ka „p u h t a k a s u - m a k s u s i d“ ja „s i s s e t u l e k u m a k s u s i“ maksma?! Maksa viimaks ka selle eest, et sul meest ei ole! See ehk on veel kõige hirksam röövimiste aeg ja spekuleerijatel luba kõik teha, mida süda soovib! Enne oli mehel üks kuni kolm rubla vallamaksu maksta, siiski nuri-sedi. . . Saame meie enestele niisuguse röövlite vabariigi, nagu sa seletad, siis ehk läheks niisuguse riigi politseide ja sõjavägede ülespidamise kulud suuremaks, kui riigil üleüldse sissetulekuid, olgugi, et maksu koorem kõiki rõhub. . .! Võib olla, et iga kerjaja ka oma kanapoja päält peab maksma? — On loomulik, et põld üksi kõiki kulusid ei suuda tasuda, aga mis oleks meil päale põllu? Oleks natukene metsa, mida võiks ehk paari laevatäjega väljamaale viia ja see oleks kõik. Maa jääks paari aastaga kõrbeks, kus põud ja korratu vihmastu harilikud asjad. Kas niisugused mehed, nagu meil olemas on erakondades, võivad mõnda tööstuse riiki üles luua? Ma usun — ei! Siin aetaks surve poliitikat, ei lasta siin töölisi kosuda; ei muretsetaks

neile tööd, ei pandaks tööstusi käima, ei asutadaks uusi vabrikuid, vaid selleasemel oleksid ehk linnade paremad majad sõjavägede ja kõiksuguste asutuste all, kuhu üks osa teeniva klassi massest ametisse pandaks, kuna teine osa sõidaks raudteel ja veaks vilja ivakesi konderbandina ühest kohast teise... — Talumehed ajaksid vähese perega läbi ja pressiksid teenijailt viimase elu mahla vägisi välja. Et tegijaid vähe ja sööjaid palju, sellepärast tõuseb tööde hind kuulumata kõrguseni, mis raha kursi nii alla võib kruvida, et elamine kõigil võimatuks saaks?.. See kutsuks esile üksteiste nõõrimisi, ja võib olla — langeb rahva-meelsus nii alla, et meie enestele riigi vanematki ei leiaks, kes ei varastaks riikil Loe loomise ajalugu, siis näed, kui õiglane peab uue riigi looja olema. Jumal lõi oma riiki kuradi, ingli ja inimese, ja see riik langes. —

Ei ole meil niisugust poega, kes rõhuks meil selle mao pää, kes meiegi riigi loomingu nurja ajabl..“

„Aga mis peaksime tegema, et see luule meie riigis ei tõeneks?“ nõõdis Anu ema arvamiste üle imestades.

„Peame tegema — nagu — tegi Jumal. Peame panema kurja kõhuli roomama, aga ei tohi teda tõsta valitsuse troonile, nagu sa arvad!... Kuid peame tegema ka, nagu tegi Samaaria maa mees. — Nagu teada, oleks iga tõe sõber niisuguses riigis ohvri tall, kes teiste pattude pärast surema peaks: — sest et kurjus valitsuse enese kätte saaks. Jga inimese samm oleks spekoleerimine, morodõõrimine; iga inimene oleks teise silmis riigi äraandja...! Kuid: — see „armu aeg“ on nüüd möõdas, mil eksijaile andeksanti. — Nüüd on alganud „suure kohtu“ ajajärk. Eks ole ju keeldud koguda varandusi, mida siiski kogutakse, kuna käsitud on jagada vaestele. Sellepärast oleme meie oma asjaga jäänud taeva ukse taha. Meie kohta saab tõeks sõna, et kuningas ühe lauasistuja heit-

nud pilkase pimedusse, kellel ei ole olnud seljas õiguse kuube!... Usu laps: — Inglismaa saab meid ehk küll kord enese tule pihiks tarvitama, mitte aga meie iseseisvust tunnistama, sest et meil alust ei ole, mille pääle meie eneste riigi võiksime ehitada. Kas tead, mis see tähendab? See tähendab, et tööstus see vundament peab olema, mis meie riigi hoonet kannaks. Tööline on iga asja looja, on iga ülesehitaja. Aga kas mõistetakse töölisega nõnda ümber käia, et ta loovale tööle tungiks? Meil puudub teras, raud, hõbe, kuld ja puuduvad ka kallid kivid. Mis oleks meil anda rahvale raha paberit eest panka pandiks? Sellepärast tuleks trükikida raha paberit nii palju, kui töölised seda eneste palkadeks soovivad. Meil on üle poole maapinnast veel alles kõlbmata maa, see tuleks kohe esimesel aastal riigikulul viljakandjaks teha, kuna kivid, mis veel põldudel vedelevad, tuleksid vedada linnadesse ja teha nendest vabrikuid, kuhu tihe raudtee võrk ka suured turva mäed võiks odavaks kütteks vedada ..

Niisugune loomise töö peaks töolist huvitama, iga üks tööline peaks tundma, et ta seda kõike loob enesele..!

Siis oleks selles jõud ja ei pruugiks kellegil karta bolshevismi..., mille pärast peaks valvel hoidama sõjavägesid ning kõiksugu politsei asutusi, sõja kohtutega ja surma nuhtlustega..! Ma usun: — siis ei tule mitte oma mere räim ehk kilu kallim — kui väljamaalt toodud sardiin ehk heering: — sest sõjaväed teeksid riiklist ülesehitavat tööd, kuna ka hiigla politseinikude parved rahva õlalt ära oleks, kes ainult sellepärast olemas on, et töölised ei võiks näljas ja alasti olles palka juure nõuda..! Nõnda võiksime raha paberiga üles ehitada uue vabariigi, kus oleks vilja ja töösaadusi välja vedada, mille eest meile kulda, hõbedat ja kalliskiva vastu antaks. Kuidas võiks siis veel meie iseseisvuse vastu suurriigid olla: — sest ühendus teeb tugevaks.

Kuid ma usun, et meie inimesed üksmeele kaotanud on: — mida üks ehitaks, kisuks teine mahal? Ja kuigi töölisi valitsusesse peaks valitama, siis saaksid need teiste äraandjateks kodanlusele, kes ainult surma poliitikat ajaks... nagu see juba töökodades alati näha! Jga üks kisuks omale poole ja nõuaks „oma maa lapikest“... Mõisad lõhutaks küll maha, kuid ei oleks talude ülesehitajaid: sest puuduksid loomad, inventaar ja majad.— Riikline ühistöö tooks kahju; ühistöö oleks ainult kauge aja unistus. Kuid elektri ajajärgul oleks iga popsus võimatu..! See oleks nagu kaikaga sõdimine — suurtükkide vastu..!“

„Mis rahva parlamenti te' siin peate, kus poliitilisi asju harutatakse? Minu toas ei tohi niisugust juttu ajada, kui ei kuule, viin teid komandanti. — Meil on ainukene lootus inglismannide pääle — ja teie ajate siin nende üle niisugust juttu!.. Saavad inglismannid seda kuulda, siis on kõik meie lootus mokas“!.. kärkis Mihkel tuppa astudes.

„Kes on „inglismannidest“ rääkinud?“ Mis sa asjatult tüli otsid? — Muud ei olegi enam: — kui „komandanti“ ja „komandanti“! Ma sõitsin korra Tallinna, raudteel vagunis oli ka niisugune jutt ja Tartust üks kino omanik viis kõik vagunitäie inimesi sakste haavamise pärast komandanti. Kuu-lujärele olla mõned maha lastud!... Küll on nüüd veel aeg..!“ imestas Anna.

„Teiega saab sedasama tehtud. Ma olen maalilane, meil on suur võim käes; — meie selts on suur: sest meil on sakslastega ühendus... Võidab inglismann sakslased ärz, siis anname endid jälle inglismanni alla...!“ vestis Mihkel hoobeldes. Anna, kes tüli eest kõrvale hoidis, läks õuue, mida ka Anu tegi.

Tõusev päike kuldab kristalliselget taevast. Kuldab loodust, kuldab elu, värvides punasteks kõiki: — loomi, inimesi, lindusi, puid, majasi ja põldusi, kus lokkav vili hällib. Kalamehed on täna vara platsis; enne koitu on nad ametis. On juba mitu haige saadud, mitte aga nõnda suurt, nagu praegu noota on läinud. Ettevaatlikult veetakse noot kaldale, et see ei rebeneks. Nähes, et saagiks uppunud naisterahvas, hüüab üks kalameestest:

„Oh sa raisk! No kes sind siia on ajanud! Ptüül Vist mõni „a r m u m ä n g u m ä n g i j a“ enesele ise otsa pääle teinud?“

Uppunu tõmmatakse kaldale; noodast võetakse välja Oru Anu surnukeha.

„Mis me' raipest välja võtsime, oleks lükanud tühja jökke tagasi? Kas neid meie päivil veel vähe vedeleb vees! Jga öösel aetavat neid jökke? Mine nüüd Rõikale politseiniku järele, kes asja üle protokolli teeks? Viida oma kallist aega, muud midagi. Lükame raisa jökke tagasi, las' sõidab edasi..!“ arvavad kalamehed.

„Noh, see ikkagi ei lähel Ütleme kooliõpetajaile; koolimaja siin samas. Las nad teevad mis tahavad...“ arvavad teised.

Kutsutakse inimesed kohale. Ka kooliherra Võsu on tulnud oma prouaga õnnetust vaatama. Teades, et see tema ohver on, läheb ta ise ametimehi tooma, et ohvri juurest kirjasi jne. kätte saada.

Mõne tunni jooksul, on tulnud protokolli kirjutaja. Kuulatakse üle kalamehed, kes uppunu välja võtnud. Kooliherra Võsu laseb protokolli üles võtta, et tema seda just isiklikult teadvat, nagu oleks Anu Aru ennast just sellepärast uputanud, et temal edasiõppimise võimalused puudunud; et vaene ema teda ei olla jõudnud koolitada. Seda kõik olla Anu Aru ise temale seletanud, kellel suur edasiõppimise hoolsus olnud. Nõnda jäetakse surnu üleslõikamata

ja asi jääb saladuseks, et õnnetu ema kohustest kõrvale põigeldes enese elu hävitanud.

Koolimaja on jõe kaldal, sellepärast viiakse surnu esiteks koolimajasse, mida härra Võsu ise toimetab, kuna ta surnu oma päralt olevatesse ruumidesse paigutab. Siin on mehel paras aeg toimetada. Ta otsib surnu läbi, kas tal mitte mõni kiri ühes ei ole, mis tema tegudest tuunistust annaks; mis tema kuritööd avalikkuse ette kannaks.

Surnu põuest leiab ta kirja, mis steeriin-paberisse mähitud:

„J n i m e s t e l e !

Ärge kedagi minu surma juures süüdistage. Mina ise olen enese tapja. On küll olemas saladus, on olemas asi, mis mind ennast tapma sundis. Kuid see peab saladuseks jääma. Olen õnnetu armastuse ohver, mis peale selle, see on saladus. Seda ärge nõudke; ärge ühegi muu otsusele jõudke.

Seda tõendades, sureja Anu Aru.“

„Õpetaja“ Võsu käsi värises, kui luges kirja. Ta süda tuksus kiiresti, hingamine löi vankuma. Proua Võsu koputas ukse pääle ja hüüdis:

„Tee uks lahti! Mis sa siin teed?“

„Õpetaja“ peitis kirja ja avas ukse. Ehmatu- ses pistis ta kirja maha. Proua Võsu märkas kaht- lust ja küsis:

„Mis sina siin surnu juures lukkus ukse taga teed? On sul midagi tegemist temaga olnud, nagu kuulnud olen?“

„Mis sa minust õige mõtled? Mis sa sellega mulle ütelda tahad? Ma olen ju a u m e e s ! — See laps oli mulle ainult hää õppiija ja edasipüüdja. Ma austasin teda kui hoolast last. Nüüd vaatasin teda läbi, kas ta mitte tapetud ei ole; kas tal mitte kirja ühes ei ole, miks ta enese tapnud jne. Kuid midagi ei ole märgata, ega leida.“

Proua võttis kirja maast ja avas selle, küsides:

„Mis see siin on?“

Nähes surnu kirja, karjatas ta ja langes maha. Herra Võsu püüdis teda üles tõsta, kuid see oli võimatu.

„Ära puutu mind, sa oled jälk! Sa oled selle noore elu röövel! Ma tean, sa oled! . . .“ kisendas proua pikali maas aeledeks.

„Kuidas sa nii kitsarinnaline ja vanameelne — armukade võid olla?! Rahusta ennast! Asi pole ju sugugi nii hull!“ vabandas herra Võsu naist rahustates, kelle silmist paistis hullumeelsus, mis vahtisid lakke.

„Oeh! Too mulle külma vett! Anna mulle kätt! Aita mind üles! Vii mind ema juure! Vii mind kiriku: vii mind „armuialale“! Ma suren . . . südamevalu kätte!“ kisendas proua.

Herra Võsu pääst käis mõte läbi: „Kustutan oma elu? . . . Aga mis aitab see, maha jääb häbi! Olen kukkunud läbi! Mu naine annab mind ära!“

„Anna mulle kihvti! Ma tahan surra! Surra ära!!! Oeh! Tulge appi! Mu süda läheb lõhki!“ karjus proua.

Herra kratsis kukalt; kiskus juukseid, trampis jalgadega. Siis kargas ta naise juure, tõmbas ta käest kirja ja tormas õue. Naine kargas maast üles ja jooksis talle järele. Nähes, et mees jõe ääre tormab, arvas ta, et see ka ennast uputama läheb. See murdis naise armukadeduse. Ta jooksis mehe kaela ja palus:

„Sa ei tohi ennast hävitada! Ma palun sind: — kuule ometi mind! Tule tagasi, lepime ära!“

Võsu oli võitnud naise. Kes vihastab, see kaotab, on loomulik nähtus. Nüüd kõneles „õpetaja“ Võsu sõbralikult:

„Sulle on kaks valida: — Jõuad sa vaikida ja kõike seda saladuses hoida, siis elan. Ei suuda sa seda, võid mind jõest leida — surnuna. . .“

„Ma vaikin. Meid on ju kokku pandud Jumala sõnaga; olen sulle käe ja südame annud, et igas asjas sulle allaheitlik pean olema. Seda nõuab kord ja nõuavad kultuurielu viisid. . .“

Nad andsid käed ja leppisid.

„Tugevad“ endid ei hävita, vaid ainult viletsad ja nõrgad. Kui viletsad endid hävitama lähevad, siis tuleks neid tagant upitada. . .“ arvasid paljud, isegi mõned paremad ja vaimukamad „õpetajad“, kes nüüd Anu Aru üle kohut mõistavad. Seda teeb ka kogu Võsatiku vald ja selle ümbruskond! — — —

„Õo vihkab päikest ja „rahvavalgustaja“ vihkab pimedust. . .“ räägib tarkade suu. Aga õpetaja Võsu oli end õo varjusesse peitnud; ta oli enese elu üle tumeda varju heitnud, mida püüdis parandada tseremooniaga ja targutavate sõnadega, mis temal ka korda läks. Ta oli mees nagu müür, mis tähtsal kohal. — — — — —

Anu Aru „peied“ (matused) peeti pühapäeval, et oleks aega inimestel hulgana kadunukest „ärasaatma“ minna. Õpetaja Võsu abielu paar oli elavaist lilledest pärja pununud, mida kandsid mõlemad kahevahel Anu Aru hauale. Seda nähes pühkisid vaatlejad pisaraid ja ütlesid:

„Küll on meie elu täis ilu ja kõrget väärtust! Kui suur on elu otstarb! Kui suur on ühistunne mõnede abikaasade vahel. — Armas on näha, kuidas õpetaja Võsu abielu paar alati ühes nõus, käsi-käes ja armuvaes toimetab! Mis maksavad nüüdsel ajal triiphoone lilled, milledest pärg on punutud, mida ostnud on need inimesesoo armastajad ühelmeel ja viivad vaeselapse hauale.! Ei ole neil uhkust. Kui lahkelt nad inimestega räägivad. . !“

Kui õpetaja Võsu hauakõnet pidas, ütles ta lõpulauseks:

„Ei ole sõnu, milledega S i n u suurust krooni,

milledega Sinu igatsevat hauarahu seleta! Sa suur. Sa vaba! — Nuta, emakenemaa, nuta kastetilku ja kasta seda lille, seda veripunast roosi, mida istutan siia igaveseks mälestuseks—Eestile ja kogu inimsoole. Et tõuseks üle punaste roose mähisev mets; et oleks punaste roosega täidet meie muld, me kodu kuld..! Ärka üles, sa väike Eesti! Võtku sinu tütrede eskujuks Anu Aru, kes nagutamm enim murdus, kui paendus..“

Seda elu ülestõusmise tungi, mis oli Anu Arul, ei võinud temalt keegi muu võtta, kui ainult surm. Aga surm! Kus on sinu võimus? Anu Aru ju elab; ta elab kaua, kaua minu südames ja hinges!.. Eesti tütre! Ehtige endid mirtega! Pange enestele selga valged pidu riided; võtke eneste ümber pruudi ehted ja astuge vastu peiule, kelle pulmalauda astub Anu Arul... Viige temale eneste neitsilik puhtus, nagu seda viis Anu Arul — Pange põlema küünlad akendele, et oleksid valgustatatud teerajad neile, kes eksivad pilkases pimeduses ja otsivad tõeradu...! Sest on puhkama läinud üks elutule küünla hoidja; on vara lahkunud üks esimestest teerajajatest, kes raius rada läbi elu padriku. Annaks inimesesoo eduvõimalused, et oleks sellel teel palju järele käijaid, o jõuaks sellele teele meie aastasada...! —

Olgu kodumaa muld Sulle kerge, Sa vapper Kangelane...!“

Kõne oli mõjuv, kuid tõi esile sosistamisi, sest oli ütlejaid, et vaene laps niisuguste sõnade väärt ei olevat.

Raismiku perenaine, kes Vösatiku vallas kõige targem elu arvustaja, ümises kõne ajal naistele:

„Küll peab tühjapaljale sauniku lapsele veel ilusa hauakõne! Niisugust ei tuleks kellelegi tagant järgi kahetseda. Niisugused tuleks kõik jökke tappa, kes ise endid uputama lähevad...“

Mis eeskuju see minu lapsele ka oleks?! Võtku õpetaja Võsu minu tütre eeskuju, kes on talu laps!

Paras vana Oru Annele, kes uskus, et tema tütre preili saavat. Sää! on nüüd see preili! Preili läks jökke kaladega võidu ujuma! Karjugu ta nüüd veel: „kirikud mahal“ Vaat kui enam kirikut ei ole, ja ei ole Jumalat, kes siis sind veel kurja tegemast keelab! Sää! on nüüd su igatsedud vabadus!... Keiser ei olnud temale enam hää, tahtis Eesti Vabariiki. Oh küll on veel vaesed inimesed hukas! Tema olla ju ka „sotsi“ partei liige olnud?... Ei need taha enam tööd teha, aga härraste moodi tahavad nad elada küll: hästi riides käia, hästi süüa, hästi juua ja toredad kortinad olgu neil veel kahl! Kas vaene mõistab haridust tarvitada, see läheb ju ülekaela jökke! Sää! on nüüd see Oru Anne vaev! Paras ta reole, paras va' peoleole, kes ööpikuks püüdis saada! Ma ütlesin kohe, et kool tööinimesed ära rikub, aga kes mu sõna kuulab!...“

„Mis Raismiku Miinast selle litaga kõrvu säädi?! Jumal! Mis vahe on talu latse ja vaese inimese latse vahel! Miinal kümme peigmeest, kõik jooksva tema perra; iseki linaõstja härra ja politsei saks kahl... Aga ega Miina noid vist tahagi, tema taht ju „suurusi“: — insenäärise ja ahukaardi härrasi. — Eks näeme, missugutse ta üitskõrd vastu võtt?“ Vastas Üleoja ema, kes Raismiku parenaise parem sõbranna.

Päike oli oma pale musta pilve taha peitnud, tasakesi hakasid soojad vihma piisad alla tulema. Paistis, nagu oleks taevast nutnud — meeletute inimeste sõnade ja tegude pärast. Tundus, nagu oleks loodus enesele leina rüüde selga pannud ja kõnetooli astunud kõnet pidama südamega jampsijaile. Kuuldus, nagu oleks kivid kõnelenud:

„Ei tapnud Anu Aru end sellepärast, et ta vabaduse mõistest aru ei saanud, vaid sellepärast, — et ta elu hinnata oskas. —“

Vaadake, inimese lapsed! Paikesed, kellede lapsed meie kõik oleme, elavad sõpruses: suuremad on keskel, väiksemad liiguvad nende ümber. Ei ole sääil sundust ega käsku, tõmbevõim on, mis meid tegevusele paneb. Päikesed elavad rahus. Nad sünnitavad ainult siis, kui tõmbevõim neid ühendab... Teie, inimesed, tehke ka nõnda! — Miks mõistavad inimesed mõnda surma, kuna teist jälle sama teo pärast jumaldatakse! Teie ükski ei mõistnud enese kõrvu lukustada nende kilkavate lööksonade eest, mis nagu pori pildumine kadumine hauda järele. Ainult vana haav sääil haua kaldal kohises kurvalt ja laskis omad oksad longu, nagu oleks ta kadunut varjata püüdnud häbemata sõnakõlksude eest. See, kes end uputas, on välja võrsunud vanemaist, kes ei ole kōdistanud endi erkusid kunst ihadega, nagu teised, kes endid „h i n g e l i s t e k s“ nimetavad!.. Nende orgaanid on küll peenemad, nad mõistavad üksteist lillede läbi ja tuule kaudu suudelda, kuna nende ihad luuleks on arenenud. Nad loevad armastuse romaane ja sellest on neile juba selleks, et teenida instinktisid!.. Nad põlgavad neid, kelledel on jäänud loomulikud ihad ja elu edasi kandmise tung. — Siiski on esimesed meie poolt enam õigemaks mõistetud, kui viimased. Esimesed hävitavad ainult iseendid, viimased aga tervet inimese sugu. —

Kui võidab maailmas vaim, et inimesed ainult hingeliselt ühinevad, siis on selle karistuseks inimesesoo surm...“

Seda kivide jutlust ükski ei kuulnud, sest vaikne rahu valdas Anu Aru hauda; arvustajaid ei olnud enam siin, ainult taevast nuttis kaua, kaua!..“ —

Nõnda oli isa kirjutanud! Koolimineku oli veel aega. Mul oli kahju, et olin maganud. Hinge asus pettumuse tunne. Niisugust abi polnud mu isa veel enne ühelegi koolilapsele annud; ikkagi olid tema tööd viiega koolis märgitud, aga nüüd oli

ta niisuguse tööga mahasaanud, mis mind otse vi-
hastas ja haavas tundmusil

Ma kiskusin selle töö omas hirmsas vihas tük-
kideks ja toppisin tulle, mis kohvipaja üle keema
ajas. Ema jooksis, küsis ehmates:

„Mis sa siia tulle jällegi panid? Vist oli see
isa kirjatöö? Kas sa arust ära oled? Jsa lööb su
maha! Kui sa seda omale ei tahtnud, lasknud see
olla. Aga see puutus sinu hingeeluse; haavas su
tundmusi, tõi koolilaste ja vanemate arvamisi esile
ning paljastas koolilaste elukombeid koolihärradega!
See oli just sinule hoiatuseks tehtud, et sa näeksid,
mis ka sindki ees ootamas, kui sa ümber ei pööra,
ega meelt ei paranda!..“

„Oh! Teie jälgid sopakirjanikud!“ kisendasin
ma kiskudes enese pääst juukseid, nagu oleksin
ma sellega enese kõlbust võinud välja kiskuda,
et alluda labasusule ja kustuda elu pimedusesse.
Jsa, kes end haavatuna tundis olevat, vaatas vihaselt
minu otsa ja ütles kurjustades:

„Noh! See olgu veel viimane kord, mil ma
sind olen aitanud. Kirjuta siis nüüd ise „kunsti töid,“
kui minu kirjad sulle „sopakirjanduseks“ jäävad!
See töö oli tõsine pildikene elust, — kuid see oli
ka ettekuulutamine tulevases ajast, millest sul ai-
mugi ei ole. Et see töö ehk sinu kohta vähe suur
oli, on küll õigus: sest et koolilaps poliitikasse ei
tohi segada. Siiski oleksid sa mind pidanud aus-
tama ja minu tööd mitte ära põletama. Mul oli
lootus seda ajakirjas avaldada. . .“

„Aga kas tead isakene, et sa niisuguse töö
pärast kaela kiiku võiksid saada! — — —“

Eks sa tea, et prohvetid üles poodakse: sest
Leenini lõpp ei ole veel teada?!“ vastasin ma isale,
tema punast meelsust ette heites, mille üle isa palju
pajatas.

Ma leotasin enese pisaratega, aga lõppu nutul

ei tulnud, ega tulnud; sest heitlesin nagu sünnitaja kunagi. .!

„Kulla pai isakene! Sa oled mind mõnikord kirjatöodes juhitanud; sa oled mu niikaugelè viinud, et ma sellepärast häbisse jään! Ole veel nii kallis, ütle ometi: kuidas „Vanaaasta õhtu Eesti talus.“ kirjutama pean!“ palusin ma isale kahekäega kaela langedes.

„See vanamees on ise need lapsed ära rikkunud! Mis sa hakkasid neid üleüldse üles ässitama! Kas need kirjatööd neile kasu toovad?! Kui see veel väljatuleb, et sina koolilapsi kirjatöid tegema õpetad, mis siis küll saab?! Muud juttu enam ei kuulegi, kui kirjatööde tunnist! Miks peavad need viied neil sääl igakord all olema? Ma ei tea, mis imevõim sellel Visnapuul õige on, et kõik tütarlapsed ta järele jooksevad?! Toho sõgedad! Kõik tahavad Visnapuud vist enesele meheks! Saage enne inimesteks, siis alles võideldge meeste pärast!“ pahandas ema.

„Mis sa ajad niisugust haavavat juttu! Kes on teda meheks tahtnud? Niisugune labane naine!“ vastasin ma ema sõnade üle vihastades.

„Aga mis te alati räägite Visnapuust, mis te jumaldate temast? Kui palju olete te uneta öid mõõda saatnud, tema „Rohilisi momente“ lugedes. .!“ vastas ema, meie — laste üle imestades.

Ma sain pahaseks ja vastasin:

„Mis tead sina ka kirjanduse kunstist? Kuidas see meid noori huvitab...! Kuidas see meie tundeilmas elu loob, mis hinged liikuma paneb. Oh, kuidas see meeli ühendab! Lugegu ka teie vennad Visnapuu töid, lugegu neid selge mõistusega, küll jumaldate siis ka teiegi Henrik Visnapuud! — Aga kui Henrik Visnapuu ka teie töid viiega kroonib, siis oleksite veel lapsikumad kui meie ja kirjutaksite ka „w“ asemel „v“?! Ja kui te „v“ kirjutada ei mõistaks, siis nutaksite ehk samati, nagu meie nu-

tame, et meie „Siurukeste“ keelt ei mõista. .! Aeg hävitab iga vana, aeg hävitab ka vanad mõisted. Meie kohus on uut austada, kohus oma õpetajat jumaldada: sest ta on meist targem.—Võtke ka üles mõni uus eesti keel, kirjutage ka uues keeles, siis saab tõeks pühakirja sõna: „Teie vanemad peavad unenägusid nägema, teie lapsed aga uusi keeli rääkima — prohveti viisil“. . .

Arvate, et mul kerge on õppida praegust grammatikat Visnapuu tunnis? Et mul annet on elu pildikesi luua, on mu õnnetus! — Visnapuu ei usu, et olen ise nende autor. Kui valus on mul tema iroonilist pilget oma tööde alt lugeda! — Ma tahaksin aga näidata, et ma ise võin, võin veel rohkemgi. Kuid teie vanad ei oska sellest lugupidada, teile ei maksa kunst ega vaimuanded. See on teie meelest tark, kes kõhu hästi täis sööb ja kraabib selle kasuks nlipalju, kui küünte vahele hakkab. Kuid mammona orjus on — kuradi teenimine, kuna vaimline töö Jumala teenistus on. Saavad kõik inimesed vaimlisteks, siis oleks rahu maa pääl ja Jumalal inimestest hää meel.“

Ema naeris pilkavalt ja vastas:

„Noh, see „vaimukus,“ mida teile õpetab Henrik Visnapuu, on vedelejaile kasulik, kuna meie „kraapimine“ teidki toidab. . .“

Mu õigus paistis kimpu jäävat, olin ju üle vanemate keelu kooli läinud: — sest ei tahtnud ema kõrval pesu pesta, ega vabrikus kirja ümbrikka „taguda,“ kuna mul ka lootusi oli, et „kirjatar-gaks“ õppida, kes kantseleides ehk mujal — meestele meelehääks. .! Sellepärast jätsin emaga vaidluse, tegin temale pai, et teda pilkasin, ja ema andis mulle järele ja lubas mind jällegi uut kooli kirjatööde vihku osta, kuna ta selleks mulle koguni raha andis, mille pärast ta pika manitsuse minu ette kandis. Nii oli mul uus vihk, kuhu sisse kirjutasin:

„Vanaaasta õhtu Eesti talus.

Kirjutanud Armilde Laanehein, aga mitte tema vanem õde,
ega keegi muu. . . ! —

Tillu-Reinu talu ainukene meesterahvas — viieteistkümne aastane perepoeg Hendrik tuli tuppa, kott õlal, kus sees umbes pool vakka kaeru ja ütles naljatades:

„Kaera kotil käed ja jalad.“

Seda sõna oli ta oma isalt kuulnud, keda mõnede kirjade järele kadunute riiki arvati. Sellepärast ütleski ta isa sõnu, nagu elaks temas isa edasi.

Kui ta kaerakotti ka isa moodi üles hõõvlingi pingi pääle tõstis, hoiatas teda ema:

„Armas laps! Ära tõsta üle rinna! Usu: — sa venitad kõhu ära, siis jääd haigeks ja sured. Mis ma siis üksi veel selle taluga teen?! —

Pannud kaerakott ometi pingi ette mahal“

„Kas ma veel mees ei ole? Jsa tõstis ka iga jõulu ja vanaaasta õhtul kaerakoti siia pingi pääle.“ vastas Hendrik. Ema vaatas imestades poja otsa, astus ta juure, silus ta jukseid ja ütles pisaral silmil:

„Hoiä ennast laps! Niipalju meil veel mehe hinge majas ongi! Kui sa ka haigeks jääd ja ära sured, siis ei saa meie ristiinimeste moodi uut aastatki vastu võtta! Meil puuduks meesterahvas, kes uueaasta hommikul talli, lauda ja aida ukсед avaks!..“

„Aga miks peaks just meesterahvas neid avama ja mitte naisterahvas?“ küsis Hendrik uudishimulikult.

„Ja mina ka seda ei tea. — Minu ema õpetas seda kommet minule ja ülles, et siis „õnn“ majasse tulla. Usun, et ema sõna peab kuulma, see on Jumala käsk. Vanad on Jumala käsu järele austamise väärt. — Kui kell öösel kaksteistkümmend lööb, siis läheme loomadele „soola-leiba“ viima. — Sina astu kõige ees, ava ukсед ja ütle: „Tere hommikut tere hommikut! Hääd uut aastat kah!“ Ja

kui hobused hirnuvad, lehmad hammuvad, sead rõhivad ja aned meile vastu kaagutavad, ära siis neile kuri ole..! Nemad on õppinud püha öödel „soola-leiba“ saama ja kui seda neile jälle viiakse, siis teavan nad, et kallid püha maapeal on!.. — Aga kui valgeks on läinud ja sa aida ukсед oled avanud, siis mine kaevule esimisena vett tooma. Enne võta aga peoga soola ühes. Võta siis kaevu vaadates müts pääst, viska soola kolm korda kaevu ja ütle: „Sa annad mulle terve aasta, ma annan sulle korra!“ — Siis alles võta vett.

„Noh, see oleks juba nõidus, aga mitte mõnesugune vanaaja rahva komme, ehk ilus pruuk. Loomi ma küll kosutaks öösel kaerte ja soola-leivaga, sellest saan ma aru. Aga mis teab vesi soolast?! Peaks ikkagi vahet tegema elava ja eluta looduse vahel!..“ vastas Hendrik protesteerivalt, ema õpetuse pääle käega heites ja tubamööda edasitagasi kõndima hakates.

„Aga kas sa siis täna õhtul „õ n n e“ ka valada ei taha, nagu su kadunu isa seda iga aasta tegi, mis nii süüta ajaviide, et elu koduseks ja armsaks saab! — On õigus, et eluta loodus meie kombeid ei mõista, aga eks meie mõista jällegi eluta loodust! Eks ole kivile kasvanud vee läbi sammal — eks ole vesi meidgi sünnitanud — selle samla pääle elama; eks ole muld meid toitnud ja katnud oma taimedega ja talvel soojendanud?!.. Meil on nüüd küll Kolmainus Jumal olemas vaimu näol, aga meie esivanematel olid pühad kivid jne. Nõnda on looduses igalpool oma kolmainus olemas, mis kokku üks!.. rääkis ema poega õpetades.

„See on selge rumalus! Ja lollus on iga jumalus!..

Elu on võitlus, on protsesside tagajärg. Uss ei keela oma poega kunagi, et ta kõhtu ära ei venitaks ja sellepärast ei venita ussi poeg oma kõhtu ilalgi ära. kuna inimene oma poega kangesti

hoiab ja sellepärast venitabki inimese poeg oma kõhu nii ime kergesti äral

Mis aga puudub õnnevalamisesse, siis võin seda ainult lõbustuseks teha. On ju maal kõik lõbustused kätte saamatud ja tina meil ju on!... vastas Hendriku ema jutu üle targutavalt. Ema õhkas südamest ja vastas:

„Vanaaasta õhtu on mulle alati just õnnevalamise tõttu kodune ja armas olnud! Vaata mineval aastal oli isa „õnnel“ haud sees, kaks inglid olid:— üks päätsi ja teine jalutsi otsas. Eks see kõik tähendanud, et isa sõjas surma sai!“ rääkis ema põllega silmi pühkides. Hendrik tegi ükskõikse liigutuse ja heitis käega.

„Laps! Ära tee mulle kodu õudseks!“ ütles ema ja läks aida juure, et palve raamatuid ööseks tuppa tuua.

„Oh neid vanu inimesil Nad ei „näe“ ja usuvad.. noored aga „näevad“ ja ei usul.. Sellepärast ongi see igavene riid laste ja vanemate vahel! Usk on küll teaduse esimine samm, enne peab uskuma, et midagi saab, sellele järgneb tegu. — Kui põllumees ei usuks, et külitud teradest vili tõuseb, ei ta siis võiks seemet mureta mullasse visata. Ta ei tea, missugune lõikus sügisel saab olema, siiski annab ta külvi ajal palju selleks välja, et lõikus vaeva ära tasuks, kuna ta alles sügisel teab, kas usk ja lootus täide läks. — Usk on vana, teadus aga noor. Nad peaksid käsikäes käima, neil on ühine eesmärk, kuid üks põlgab ühte ja teine teist..! mõtles Hendrik endamisi, kui ema ära oli läinud. Ta otsustas emale tulevikus järeleandlikum olla.

* * *

Oli öö. Kuuta öö.

Ühetaoline tumehall taevas, raagus, mühisev mets, pea poole kehani ulatav lumi, paarikümne kraadine külm. Õudse tuule käes üksinda teel, raske

komps kõssivajund turjal, sammub Till-Reinu pere-
mees koju poole. Oleks kõrvalisel metsateel vähegi
jälgi ees, siis oleks kojutulek palju kergem. Torm
on tee üleni hange ajanud; pea poole kehani ula-
tab lumi. See paneb rinna lõõtsutama, tahab hinge
matta ja väsitab roidunud, valust tuimaks tehtud
inimest ülearu. Veel kaugel, mustava metsa taga,
sääb, kus taevast maaga kokkupuutuma näib, on ränd-
daja kodu. Kodu kaunis ja kallike!

* * *

Lõõmava ahju paistel istub nüüd ränddaja ning
vaatab vaimus tagasi minevikku, mil püssid pauku-
sid ja suurtükid oma kosutavat surmatööd tegid;
kus tuli iga sammu pääl surmaga võidelda. Siin oli
ta kodu, mille eest ta elu ja surma pääle välja läi-
nud, kus tema armsad ta ümber nüüd põlvitasid
ja teda oma hinge õhuga soojendasid ning kõigeti
kallistasid! Ta oli uue aasta kingituseks saanud ühe
õnnetuma perekonnale: — viiele lapsele ja naisele,
kes teadsid, et nende isa enam eladeski ei tule,
aga kes siiski uskusid, et temaga ometi kord veel
kokku saavad.

See usk on täide läinud, nende kadunud isa
on koju tulnud! Laste suud ei jõua jutustada isale
oodatud päeva rõõmust; nad ei mõista küllalt sele-
tada eneste üleelamistest, läinud mureajast ja prae-
gusest õnnest! Tina oli küll valmis õnnevalami-
seks, kuid sellest täna „õnne“ ei valatud, vaid
„õ n n e“ valati pörutavatest elu uudistest. . !“

Töö tegin nii lühidalt kui võisin, kuid kooli
minna ma enam ei saanud. Ma teadsin, et mu töö
näitamise vääriline ei olnud, aga see pidi niisugune
olema: — sest streikisin. Ja miks pidin ma asjatut
vaeva nägema, kui olid kadunud sihid ja ideed suur
olla! See, kes ühtegi asjalikku sõna ei mõistnud
lausesse asetada, oli Visnapuu austamise vääriline;
kellega ta jalutas, kellega sõbrustas ta pooleõini. . !

Kuid minule kirjutas ta „ääre märkuse“, et need minu enese tööd ei olevat! Ja kui ta minu töid teistele etteluges, siis muigas ta, mis mu tundmusi hirmsasti haavas! Ma teadsin, et kunst ei toida inimest, et kunstnikud nälga on surnud, isegi Saksa- maale, kus kunstnikkude kodumaa! Sellepärast oli mul vihavaen ka enese vastu, meelepaha enese isiku kokkusäade üle. .! Kas ei võinud ma olla parem mõni andeta moodu daam, keda geeniusedki jumaldavad, kui et niisugune olevus, kes mõtleb sügavalt ja lahutab õigust ülekohtust, kuna niisuguste päralt ikkagi kibuvitsa kroon on. .! Ma vihkasin oma töid, kiskusin need vihkudest välja ja heitsin tulesse! Ema, kes minu tegu märkas, tõreles ja ütles:

„Sina tüdruk oled suure südamega! Mis on need vihud süüdi, et neid põletad?“

Mu silmi tuli pisar, kui vastasin:

„Ma ei või seda näha, et minu tööde all Henrik Visnapuu kirjutatud „viied“ seisavad, kuna nende all „nullid peaksid olema. . .“

„Laps! Sa oled eksiteel! — Ma saan aru — sa oled! . .“

„Mis ma olen?“ nõudsin ma vihaselt ema otsa vahtides.

„Sa oled Visnapuud armastama hakanud! . . Ma näen — sa oled. .! Noh küll on aga koolilapsed hukka läinud! Muud enam ei kuule, kui Visnapuu janti! Kõik tahavad Visnapuud omale! Toho sõgedad! Saage enne inimesteks, siis alles hakake enestele mehi valima! . .“

„Sa oled hull!“ vastasin ma pahaselt, mis mu silmist kuivatas pisarad.

„Sa oled alles rumal laps ja unistad geniaalsest mehest! Eks sa tea, et kõik geniaalsed inimesed nälgivad! Praegu on meil muusikakunstnik Saar, kui tal mitte ärihingelist naist ei oleks, siis

oleks ta lugu samuti küsitav: — sest isa talu teda vist tõesti ei toidaks?"

„Mis puudub see minusse? Sa oled hullumajast! ..“ vastasin ma uuesti nutma hakates: sest löök oli mulle kõige õrnema koha pääle puutunud..!

* * *

Kahenädalise kartuse, hirmu, põnevuse ja ootamise pääle sain enese vihu koolis kätte, kuhu alla Henrik Visnapuu oma märkuse numriga oli kirjutanud:

„Lõpu lause oleks võinud sa palju mõjukama võtta.

5. H. V.“

See oli haavav! Ennem kirjutasin ma täielikka kunsti töid, neid arvustas Visnapuu teiste töödeks, nüüd, mil ma streikisin ja meelega viletsa katkendi kirjutasin, nõudis ta, et lõpulause mõjukam oleks, kuna endistel töödel samuti viis alla oli pandud, nagu sellelgi, kus ma enese k u s t u m i s t ette kuulutasin. „Nii kustub geenius — kui lövi taltsutaja jäänd ilma valitsevast ülivõimust. Ja astub alla areenalt — aetud rahva naerust, sõimust! ..“ laulsin ma omas südames, kui läksin poodi, et enese maskeerimise tarbeks osta pulbreid. Olin enese nina ja lõua valgeks ja paled roosaks määrinud, kuna ma lõua alla ühe tumede täpi värvisin, mis minu mõttes palju pidi tähendama. Hääd lõhna pidi minu järel käies iga üks tundma, kuna mu ihu üleni „m e t a f o r m o o s a g a“ pidi siidi taoliseks pehmeks ja siledaks tehtud saama. Ma nägin, et elus lõbu see tunneb, kes välimiselt ilus, kuna hingelist ilu ükski ei näe ja mille pärast pahandusi nii igapäe..! See oli pilge eneste tundmustele, kuid ühtlasi ka kogu elule ja isegi Henrik Visnapuule. Laenasin enese uue sõbrannalt raha, see oli täiskasvanud kehaliselt ja koolilapsed, kes täiskasvanud, teenivad meie ajal mõnikord ka paljul.. Kas mu uus

sõbranna ka seda raha kõike ise teeninud oli, aga palju oli tal seda küll, kuna ta peigmees venemaal miljartäär oli, kus ta tihtigi külas käis. Ta nime oli Amanda, kuid ema kutsus teda Hildaks, mina aga hüüdsin teda Lilliks: sest see oli tema öösene varju nime, kuna tema mind Valliks hüüdis. Meie valisime kõik riided ülikondadeks ühesugused, nagu oleksime meie õekesed. Sest mul oli ka lootus mõnda miljartääri võita, kuna geeniusedki mind muidu ei näinud..! Kuid sellega kukkusin sisse! — Sest kui ma võrk sukad jalga panin kuldkingadega ja mustast loorist kleidi, kust ihu aluspesuga läbi paistis..! Kui ma ennast üleni sisse „odöörisin“; isegi ka kinga kontsad... ning pälaest jala varvas-teni „Metaformoosaga“ võidnud olin. ja „m o o d u k o t t“ käes, sinised siidi lindid juukstes ja vöö, kooli läksin, siis sosistasid kõik mind nähes, Lilli üle aga keegi ei imestanud, kuna Hendrik Visnapuu mulle koguni kurjalt otsa vaatas..! Ja kui ma teda teretasin pääga kumardades, mida ma ennem põlveniksuga tegin, siis ei võtnud Visnapuu mu tere- tamist vastugi, — vaid vaatles mind ainult uurivalt. Üks vallatu laps hüüdis: „Tere hommikut uus paa- bis“! Ma kahvatasin ja magus lõhn mu ülikonnaga läksid mulle läilaks! Süda pööritas..! Teised ütlesid pilgates:

„Sa ajad oma haisuga meid eest väravast sõnikut vedama..!“

Õnneks sai minust Visnapuu valesti aru. Vis- tiste arvas ta, et suve vahe aeg minu tõsist iseloomu kuidagi on rikkunud ja nilbus ka minussegi on tik- kunud... kuna ma seda kooli vaheajal ära olen une- tanud, mida tema ja teised õpetajad olid minu sisse istutanud. Ta vaasekene ei teadnudki, et just tema kool minu hinge pääle oli oma mõju aval- danud ja et mu kuld kingad ja siidi vööd, võrk sukkadega ja loorist kleidiga, tema maitse jä- rele olin muretsenud, mis maksid palju tahtejõu

kulutamist. Ma olin pilkaja, kättemaksja ja arvustaja. Ma teadsin, et vaimline tasapind välimusest ennast kõigutada laseb, iseäranis kunstnikkude juures. Kunstnik ei võta naljalt mitte välimusest naist, kuna ta vaimlise ja hingelise suuruse pääle vähe rõhku paneb. Jkkagi saavad kokku kaks äärmist: — üks aate inimene, teine ärihingeline. Sellepärast tahtsingi olla ärihingeline, et juhtida tähelepanu enese pääle..!

Kuid välimus ei muuda iseloomu ega hingel
Visnapuu aga minu mõtteid ei mõistnud tabada, vist sellepärast andis ta ülesandeks kujutada, päälkirja all: „M ä l e s t u s e d l ä i n u d s u v e s t“..

Et ma Visnapuud enam mõistin, kui Visnapuu mind, sellepärast huvitas ülesanne mind pööraselt.

Veel enne, kui oma uut kooli ülikonda seljast ära võisin võtta, et seda enesest ära heita, võtsin kojujõudes kohe paberi ja kirjutasin kooli mõjust ja ümbruskonna mõjust lapse iseloomu pääle.

Sellega kirjutasin linna vaese rahva koolilaste suve vaheaaja elu. Tähendab: — kirjutasin enese elu, ilma maskeerimata, et näidada „koolipapadele“, kuidas nende karmus laste vastu mõnikord kole ühekohtune on! — Tihtigi on koolilaps olude ohver, keda pühendab ülekohtus kõdunemisele..

Kahenädalise ootamise pääle said teised eneste vihud kätte, kuid minu oma pandi kõrvale ja viidi kantseleisse tagasi.

Paistis, nagu oleks Visnapuu mind iga sõnaga pilkanud, haavanud! Ma teadsin, et üks futurist — üliõpilane kooliõpetaja kohuste tundmisest allpool võib seista, siiski paistis ta lastele parem sõber, kui kõik vaimuliku sisudega mehed, kes küll käed koos, silmad ülespoole pöördud.. siiski teiste pühaduste kõrval laste kasvatuse kunsti sugugi ei tunnud! — Kõik see „u s u õ p e t u s e“ pähatuupimine tegi meie silmis Jumalast ühe suure auahne ja verejä-

nulise eluka, kelle eest põgeneda võimatu.. Kristuse õpetus, et Jumal **A r m a s t u s** on, süvenetati kiriklise poliitika tolmusse täiesti!.. — Tundus, nagu pidasid kooliõpetajad igavest võitlust laste hingede kallal: sest mida õpetas usk, kiskus jällegi teadus maha..! Kõik see oli kokkuvõetud pildiks, mida andsin Henrik Visnapuule suve mälestuste all ära. Võib juba igaüks isegi arvata, mis tegi minu süda, kui eraldati minu vihk teistest ja viidi äral —

Uskusin, et öösel mind kinni võetakse ja viiakse sinna, kuhu viiakse kõik vastu hakkajad ja elu arvustajad!.. Et praegusedki olud seda kirja näha ei või, sellepärast jätan selle välja ja panen siia üles ainult Henrik Visnapuu arvustuse, mis ei olnudki nii kuri, nagu mõtlesin ja kartsin. Sõnasõnalt oli see:

„Töö on fragmentaarne, katkendiline. Ta ei ole pilge ega harutus, ta on igast kokku. Seega puudub tal ühtlus, stiil. Seega ei ole sugugi öeldud, et ta huvitusetä. Ei! Kohati on jõukas huvi äratama.

41/2. H. V.“

Salajane ohke tõusis mu hingest, ilma, et teadnud oleks, kuhu see läks, kas jumalate või inimeste ette..!

Ma sain aru, nagu oleks mind kurjad vaimud varitsenud, nagu oleks mu teistest töödest tabada loodetud, mis vaimulaps ma tõepoolest olen! Sest tulevaks korraks anti ülesandeks kirjutada, päälkirja all: „**K u i s õ d a t u l i**“.

Tundus, nagu oleks otsitud meiegi seast neid, kes riigikorraga rahul ei ole. Jgal pühapäeval peeti kirikutes palveid, et Jumal meie ülematele tarka meelt ja mõistust annaks, see palve aga ei mõjunud. „Ülemad“ jäid endisteks ja ka Visnapuu jäi selleks, mis ta oli. Mida võis teada kooli tüdrukukene sõja tulemisest, kuidas oli seda tarvis „**g r a m m a t i k a**“ tunnis?! Et enese elu hoida, nõudsin ma oma **v a b a t e e m a t**, mida aga ei antud. Oli **k ä s k** kirjutada: — „**K u i s õ d a t u l i**.“ Pidin

sõnu valima, pidin iga tähte enne läbi harutama, et ei võidaks minust riigi vastast välja lugeda. Nii sai valmis järgmine kiri:

„Kui sõda tuli.

Kõrvetav juuli kuu päike. Õhk on lämmastav, mis suitsuga täidetud. Soode ja rabade põlemine on igapäine asi. Koltunud puud annavad selleks selget tunnistust, et meie maal kange põud on.

Madalamatel maadel on vili vaevalt kuue tolli pikkune, mida kuu aega enne aegu kokku pannakse, kuna kõrgematel liivamaadel vili orasena ära on kõrvenud, nii et säääl muud ei ole, kui punetavaid kohti. Paistab, nagu oleks vesi maa päält ära kuivanud, mille tagajärjel kogu loodus suremas.

Diplomaatiline läbirääkimine Saksamaaga on lõpetatud, meile on ultimaatum ühes sõjakuulutusega ära antud. Sellepärast on inimesed täis hirmu ja ahasust. Kardetakse kangesti, et vaenlane Läänemere kaudu meile sisse tungib. Kuid noored mehed on täis sõjakuse tuld, kes on valmis oma i s a m a a e e s t verd valama, valmis vaenlaste vastu elu ja surma pääle võitlema. Neil on tunne, nagu võiksid nad nüüd nendega lõpuarveid pidada, kes meie esivanemate vaenlased ja vaevajad. — Sellepärast on sõttaminejad elurõõmsad ja täis võitluse iha.

Algab üleüldine mobiliseerimine. Mehed ja hobused käsutatakse korraga kokku. On talusid, kust kõik mehed ja hobused sõtta peavad minema.

Naiste ja laste nuttu on igal pool, kus isad sõtta saadetakse. Kuid isad on sõjameeste kohustega köidetud, ei nad tohi nutta, ei kaebada sellepärast, et nende perekonnad saatuse hoole peavad jääma. Siiski on mõnel lahkujal pisar silmas. Aga et isamaa kaitsjatel perekonna mured kustuvad ja ühine võitluse tuli nende meeli leekima paneb, sellepärast kuivavad pisarad, ei neid tohi võitlejate silmi tulla. Ükski vapper mees ei nuta, kui vaen-

lane tema kodu tuleb hävitama, vaid astub hurraa hüüetel sõja ja surma teele! —

Kuid on ka palju naisi, kes eneste mehi röömuga sõtta saadavad. Ei mitte sellepärast, et nende mehed vaenlaste vastu võitlusesse astuvad, vaid sellepärast, et nad nendest lahti saavad, kelledest nad sõimu ja peksu on pidanud vastuvõtma.

Oli ju alkoholil vabaduse pühad, mil nii mõnigi naine oma lastega mehe vägivalla all kannatas!

Eks näeks niisugused naised eneste vabadusi niisuguste meeste surmas..!

Aga on ka neid naisi, kes endid „vabameelseteks“ arvavad ja ainu abielu põlgavad. Nende ilmavaated on ikkagi sümboliseeritud optimismile, — nende eesmärk on — ainult enestele hääd elu võita, teisi võib viletsus ja häda köita. .! Niisuguste enestearmastajate mõjul aga langeb nüüd meie elu kuristikku! On ju tähelepanud, et sõda elu toorendab ja sõja ajal rahva kõlbus langeb.

Kui sõda tuli, olid inimesed kõik ühelmeelil koos vaenlase vastu astuma, kuid nüüd on iga erakond omal teel. . . ja rahva vahel on tüli, on vaen..!

Koolis õpetatakse meile, et ei tohi õhtul hilja väljas olla, sest ajalehtedes kirjutatakse, et meie noored „ülekäte“ minna. Ka kiriku kanslitest peetakse selle üle eestpalveid, et meie elu kõdunemas olla. . . Siiski näed koolilast joobnud sõduriga öösel uulitsal jalutamas, kuna kooliõpetajat oma algkooli lapsega öösel väljas jalutama näed. .! Tundub, nagu nutaks taevas inimeste pärast, sest vihma valangutel ei ole enam lõppu. Kui sõda tuli, oli kange põud ja vilja vähe, kuid kõik oli odav, nüüd on vihma küll ja kõiki küll, kuid kõik on nii kallis, nii kallis! . .! — — —

Oh lõpeks see päikese sagedane nutt; oh lõpeks ka vanaaja muinasjutt: et päike on meeste sugu! Et päike küll meeste moodi toimetab, sest ka mehedki ei nutnud siis, kui päike ei nutnud ja

esimised mehed sõtta läksid, kuna aga nüüdsed sõttaminejad nutavad, nagu ka päike praegu nutab, — siiski on päike naiste sugu. . . — — — — —

See sõda tuli meile põuaga, annaks Jumal, et ta läheks selle vihmaga. . ! ”

Parajasti panin ma paberisi kokku, kui ema tupp astus ja küsis:

„Ah sina oled kodus ja ei tule sugugi pesukööki vaatamagi, mis mina teen! Kas sul koolis ei ole aega küll kirjutada? Või kui kodu saab, siis on jällegi kirjutamine lahti! Mina pole rohkem koolis käinud, kui ühe talve ja kas ma inimene ei ole? Kuhu sa oma igavese kirjutamisega viimaks jõuad? Oleks sa poiss, siis usuks, et sinust õpetatud varas saab — nüüd vist mõni avalik naine?! Mis sa jooksed selle Visnapuu järele? Mis pagana kirjavahetus teil siin vihus temaga on? Osta tüdrukule kalli raha eest vihke, kuhu sisse ta noorehärakestega kirjutab! Küll on aga nüüd ilm hukas! Hurjuh! Sa lased enese mahalüüa!“

Ma vahtisin tummalt ema otsa. Hirmus viha asus mu südame. Tahtsin uhkuses vaikida, siiski tungis suhu sõna ja ma vastasin:

„Sa oled üks hull pesunaine! . . Eks sa tea, et ma kooli sunduse all olen?! Pean kooliõpetaja käsku täitma; pean õppima, kirjutama. Et sa ka „i n i m e n e“ oled, seda tean, aga ma tean ka, et sinust pean ette jõudma. Ma ei tohi oma last sellepärast mitte sõimata, kui see õpib ja kirjutab kooli kirjatöid, . !“

„Mis sa putrad? Sinust ei saa enam aru! Sa salgad oma ema keelegi ära; õpid koolis moodu keelt! Mis on „t ö i d“? Hurjuh hullustajad! Ruttu tule aita mul töö ära lõpetada, kas ma jõuan iga päe poole öini töötada. . .“ pahandas ema.

Ma nägin, et emal õigus oli, tema üksi pidi meid toitma: — sest isa oli juba viis aastat sõja.

mees ja poliitika vang olnud..! Siiski vastasin vaik-
selt; olin ju ka üle keelu kooli läinud:

„Sa räägid ju ise ka moodu keelt. Mina ütlesin „töid“, sina aga — „öini“ — Need sõnad on mõlemad ühe vormilised ja õigus on mul ennem töid öelda, kui sinul öid: — sest mina olen niisuguse keele õppija sunduslikult — kuna sinul keele vabadus on. . .“

Emal silmad läikisid pisarais.—Seni kui mina rääkisin, oli ta sõnatu, ega võinud mulle vastata. (Ut jõudu võttes tõrjus ta nutu hood enesest ja vastas:

„Sa lagund suuga laps! . . Kelle pärast ma pesunaine pean olema! Ma pean sinu pärast ööd ja päevad rühmama. . . ja sina sõimad mind veel „hulluks pesunaiseks“..! Kui sul muud sääl koolis õppida ei ole, kui Henrik Visnapuu „grammatika“, siis ei pea sa enam jalgagi kooli viima! — See „grammatika“ ei ole muud, kui—sala kirjavahetus! Näita, mis Visnapuu sulle jällegi kirjutab!“

Nüüd oli nutu kord minu käes, nii et emal võimalus oli minu kirjatööde vihku sorida. Kuid enne, kui emal arvustuse leidis, olin ma sellegi vihu tükkideks kiskunud. Kõik mu armsad mälestused kooliajast ja hääst õpetajast — Henrik Visnapuust olid tüli õunaks saanud! Neid kooli kirjatöö vihke tahtsin hoida igaveseks mälestuseks, aga nüüd kadusid need nagu langevad lehed..! Mu pühadused olid sõkkuda ja tallata kõigele, kes mu viha üle imestasid ning mind hirvitasid; nende seas ka mu kooli sõbrannad.

„Oh! See kool on veel „Baabel,“ kus „armumängu mängijaid“ üles kasvatatakse. . .! Aga küll see „torn“ ka kord langeb.“ pahandas emal tööle minnes.

Ma korjasin vihu tükid üles, säädisin nad kokku. Mu südame asus uus lootus, et tõusta tegudele, mis annaks mulle väärtust.

Lootus, et Henrik Visnapuu mind vastutulles tulevikus teretama saab, tõusis uuesti esile: — sest lootsin futuristlist stiili tarvitama hakata, mis Visnapuud ka näis väga huvitavat. Muutis ju Visnapuu minu endised tööd kõik futurismi keeli ümber. Aga kui ta ära nägi, et futurism labase lapsesse ei mahu... jättis ta mu tööd muutmata ja laskis mind vabalt areneda: sest ta nägi, et maitset ei saa kellegile pääle sundida.

Kodus kirjutamine oli keelatud, pidin seda sa-lajas tegema. Katsusin küll kirjatöid kooli viimata jätta, et õppida koolis ainult grammatikat. . kuid koolis nõuti aga kirjatöid. Polnud parata, pidin kü-las kirjutkmas käima, mille pärast ma iga kord kodus tõreleda sain, et ma „ümber aeleda“!

Nii kirjutasin Henrik Visnapuu käsu ja vane-mate keelu all jällegi ühe lookese, mida olin maal karjas käies ise oma silmaga näinud ja kõrvaga kuulnud: sest mulle anti luba vaba teemat tarvitada.

Oli lootus, et see tõe laadi saab, kuid eksisin. Henrik Visnapuu arvas seda jällegi liialduseks. Tun-dus, nagu elaks erakonna vaim ka temas!

Kuid see oli eksitus H. V. oli mõisa kubja poeg. Ta ei võinud tunda talu elu ja vahekorda peremeeste ja kandimeeste vahel. Sellepärast alga-sin jonnakalt just maalt elu paljastust, et näidata, kuidas peremehed esimesed revolutsiooni sünnitajad on. . . Ma kirjutasin jällegi omas toonis ja stiilis:

„Jaanike“.

(Ainetel.)

Oli hiline augusti kuu õhtu. Saariku talu pere hakkas parajasti õhtusööki sööma, kui saunanaine — Mäeotsa Jda uksest sisse astus.

Ta oli äritatud olekus, kartlik vaade paistis tema silmist.

„Noh! Mis siis sind veel nii õhtu hilja taga

ajab? Sul saab midagi tähtsat olema, et nõnda hilja tuled...?" nõudis perenaine, kes ehmatatult seisatama jäi, kuna ta toitu lauale kandis.

"Ärge sellepärast ehmatage! Tulen ainult tarvilise asja pärast. Oleks homme tarvis linna minna, ehk võite mulle jällegi hobust anda, eks ma tee teile selle eest jällegi päivi — nüüd alles lõikuse aeg ees." vastas saunanaine tahasihoitud põnevuses.

"Või tahad aga jällegi linna minna? Ei tea, mis sa sääl linnas nii tihti käid? Vist annab lehm sulle hästi palju võid? Ei mul pole sinna linna midagi viia. Nüüd peab perele hästi süüa andma, muidu ei tule sulle üksi „orjaks“. Kõik või ja liha pane pere lauale, — või mis see odavamgi tuleb? Sea naelast saab seitse kopikut, silgu naelast aga maksa viis kopikut. Müü või ja liha ära ja osta neid va' „merihulguseid"! — See pole ka kellegi tegu. — Muud, kui paneme kõik ise nahka ja naerame aga pääle..! —

Teie Hansul aega käes. — Mingu ka jõeääre kalu püüdma. Tooge meile ka vähe värsket sekkal" vastas perenaine supiliuda käest lauale pannes, mida ta seni käes oli hoidnud. Siis tõstis ta iga supi liuasse kolm suurt lusika täit hapu piima, kloppis seda supiga segi ja ütles:

"Piim liiga hapu, ei võigi rohkem iga liua pääle panna, kui kolm korda. Eks ole kolm korda ka kohtu säädus. — Jda! Eks tule istu ka lauda..! Katsu meie söök kah äral —

Meil küll pole siin suurt seekord midagi süüa. Oina tapsime heina lõpikuks ära, see on otsas. Võid katsusin täna kokku lüüa, see ei läinud kokku. Kartulad on alles noored, ei taha neid veel raisata, vanad on otsas; loomad sõid need ära. Nüüd pole muud, kui sööme tangu suppi ja jahu kõrti; iga päe uus roog laual.. Silkk: ei saanud kevadel ise tuua mereäärest, linnast neid osta ei jõua, nüüd pole muud, kui heeringa soolvesi. Jsa ma-

tuse alal said heeringate pääd otsast ära võetud enne sööki, need on nüüd hääd võtta soolaseks..“

Sulane sülitas sööma hakates laua alla, vaatas vihaselt pererenaise otsa, võttis siis lusika leiva tükiga ühes kätte ja hakkas leiba sööma, millele lusikaga leemi liuast pääle rüüpas. Püüdis siis ka soolveest ühe heeringa pää kinni, kuna teised sedasama tegid; igale ühele oli üks heeringa pää, püüd oli igal saada suuremat, sellepärast sündis püüdmise ajal väikene ärevus..!

Et Mäeotsa Jda sööma ei läinud, kes ennast vabandas, et ta just enne söönud, mis küll vale oli, siis läks perenaine tagumise tubadesse, et kutsuda meremeest, kes kaupa teeks hobuse andmisest.

Poole tunnilise ooteaja pääle tuli peremees, kes Jda teretamise tähelepanemata jättis ja Jda palve avaldamist ootas. Kui Jda oma palve avaldas, küsis peremees:

„Mis sa sinna linna jällegi lähed? Ammus sa säääl käisid? Ma olen kuulnud, et sa oma poisi pilli tandsid..; sa tahta teda linna kooli panna? On see õige?“

„Nõnda see küll on. — Kooliõpetaja ajab poisile ette, lubab talle muretseda kooli — makсутa, muud kui leivakoti ja magamise koti pean ise muretsema, kuna raamatud ja õpeabinõud ka kõik priid olla..!“ vastas Jda.

„Ah soo! Või magatis kott olgu omal? Sa tahad siis kotiga põhku hakata linna vedama, et põldusi lahjaks jätta ja maad väljakurnata..! Hohuse müüsid sa ka poisi pilli järele ära. Kas ei oleks poiss võinud hobusega teenida, „l o o v a t t ö ö d“ teha. See oli palju, kui tal lehma, hobuse ja kolme lamma karjamaa eest tuli mulle aastas kolmkümmend viis hobuse päeva teha; tuli teed tegemas käia ja „silda sõitmas,“ et heinamaa eest pidi aitama mulle vilja maha teha, hagu, heinu ja turbaid ära

vedada, hobusel rehte sõkutada ja masinaid ümber vedada. Kõik see oli palju?! Jse ei taha tööd teha, ei taha, et ka hobune tööd teeks. .! Müüakse hobune ära, et linna minna ulakust õppima..! Kas on sul vaesel inimesel vaja oma last koolitada? Kas sa seda ei tea, et kool tööinimesed ära rikub. .! Ma ütlen sulle Jda, — sest sa oled mu lihane õde: — Ära lase last mängida tule tikkudega, küll näed, temast saab kord hää hobusevaras, haida lõhkuja ja põletaja..! Praegu juba otsi õiget inimest latri tulega; ausat „orja“ ei ole enam leida! — Kõik valetavad, varastavad ja petavad! Saunikud aga koolitavad veelgi omi lapsi! Ennem polnud ühtegi kooli Eesti rahval, siis oli Eesti rahvas aus. Nüüd on aga kool iga tänava ääres ja kurjusel pole otsa ega äärt. ! Üksi taluperemees on veel ausa loova töö tegija, kõik teised on sahkerdajad ja spekulandid, saunikud aga koolitavad veelgi selleks omi lapsi! Nii see asi aga enam ei lähe. Eila lõime valla volikogu otsuse põhjal vallamajasse kuulutused üles, et ilma valla loata ükski peremees ei tohi oma maa pääle sauna ehitada. See vaeste inimeste praht võib meie maale kord hukatuseks saada! Hobustevargad ja aidalõhkujad, rööv mõrtsukad võivad niimoodi valitsuse täiesti eneste kätte saada.. Või mis mõtled sinagi omast Hansust niimoodi muud saada? Pea meeles mu sõna. — Kui sa ta kooli paned, siis valmistad sa teda vangimaja vastu ette..! Kas sul on temale võimalik linna järele viia nii palju toitu, või raha, kui poiss linnas läbi lööb, ehk ära sööb ja joob? Minu Jaanike elas mineval aastal küll viiesaja rublaga ära, aga kust võtab sinusugune selle raha? Ma ütlen sulle veel kord, õde: Ära lase last mängi tuletikkudega, ta paneb su majakese põlema..!“

„Armas vend!“ vastas Jda õhates. „Sinu arvamine võib ehk küll õige olla, aga mis sa teed ära: — poiss ei jäta järele! Koolmeister kihutab

teda aga tagant! Hans olla ju koolis väga häa õppija olnud.“

„Kui sul linna muud asja ei ole, kui ainult koolmeistri ja poisi pilli tantsida — siis ma sulle küll hobust ei anna. Ja kui sa oma Hansu minu keelust hoolimata siiski linna peaks viima, siis võid tulevaks kevadeks enesele uut ulualust hakata muretsema. Pea mees: — ma olen ju Pahuvere valla pää kohtumees..!“

Jda sai kurvaks ja kõneles:

„Ära ole mulle kuri vend! Tead, sa lubasid mu mehe surma voodi juures, et tahad minu eest vennalikku hoolt kanda.! Tahad sa siis surnu suu juures valetada, petta! Tead, vend, kuidas mu mees töötas, kända kaalus ja kiva lõhkus.. enne kui meie karjamaale Mäeotsa saun sai?! Töötas, kuni tuli tiisik ja kustutas ta elu küünlakese.! Ei ole see põhu natukene, mis ma lapse küljealusel kotikeses linna viiksin — mitte selle maa saadus, vaid see on meie vere saadus. Kui palju tööd, kui palju vaeva on see enne maksnud, kui hakkas kasvama vili halv maal, kus enne kasvasid ainult karusammlad ja kadakad. Tallid ja karjalaudad oled sa nendest kividest teha lasknud, mida võtsime välja selle maa seest, mis praegu Mäeotsa sauna põld, aga mille üle sul alati õigus on seda omale võtta. Sellepärast tahangi ma Hansu koolitada, sest kui sa põllu minult ära peaksid võtma, siis oleks Hansul amet, et ta võiks meid toita. Hansu eesmärk on ju inseeneriks saada..!“

„Oh sa edevuse haud! — Või tema tahab omast pojast inseneeri härrat saada?! — See oleks vist ehk veel suurem härra, kui õpetaja härra, kes inimeste hingesid taeva paradiisi saamiseks ettevalmistab ja patustele kõik patud andeksannab.., kuna Jumalgi igat pattu andeks anda ei või, võib seda ometi õpetaja härra. Ja minu Jaanikesest peab kiriku õpetaja saama. Mina koolitan oma

pojast tõesti õpetaja härra, sest seda ma võin: mul on suur talu koht, kus kaksada vakamaad põldu. See on veel enam, kui kõrtsi pidamine, kuna ennem kõrtsimeeste pojad õpetaja härrad olid. Kui sa tahad, siis lase Hans „a h u k a a r t i k s“ õppi, siis ei teeks sa mulle häbi, et oma pojast suurema mehe koolitad, kui mina omast Jaanikesest..! Sinu Hans on ikkagi popsi poeg, Jaanike aga suure ja rikka talu laps. — Kas sa võid oma Hansu minu Jaanikesega kõrvu säädi?! Kas sina maksad mind, või sinu Hans minu Jaanikest?!” pajatas peremees üle õla õe otsa vaadates.

„Aga! -- Kuidas on siis meie klassi vaheseinad nii väga kõrged?! Oleme ju ühe talu lapsed. Sina üksi said talu, meie saime aga paarsada rubla raha ja ühe lehma, kuna kari sinule jäi kõigi pudu loomadega ja majapidamisega. On see siis minu süü, et meie isa meid sulasteks määras, sind aga pere-meheks..! Sinu esimene sündimise õigus on kõik, mis pääle selle, on ülekohus..! Meie viis last oleme sulased ja kandimehed, sina aga üksi suure, rikka talu omanik. Aga kui sul ka rohkem lapsi tuleb, kui see ainukene „Jaanikene“, — siis saab ka nendestki kandimehi, kelledega ühes rinnas minu Hans võitluse väljale astub, et võidelda oma olemasolemise eest..“ vastas Jda püstitõustes, et minekuks ettevalmistada

„Nii rumal ma juba ei ole. — Mina tunnen juba elu „g r a m m a t i k a t“.. Üle ühe poja ma ei muretse ja kui — siis kõige rohkem kaks. Esimisest saab siis õpetaja härra, teisest aga „s õ j a i n s e n e e r“, kuna tütrele koduväimehe võtan..“ ütles peremees, kes mõteldes tubaka kotti vastu lauda peksis.

„Aga kui poegi kolm tuleb, kes saab siis talu?“ küsis Jda naeratades, kes aru sai, et tema vend praktika asemel teadmatuses „g r a m m a t i k a“ ütles ja neile sõnadelegi vahet veel ei mõistnud teha.

„Talu annan ma ikkagi väimehele. Kui mul tütar ei tule, siis võtan kasutütre, aga selle „kondrahiga“, et poegadel oleks koht, kust nad kõiki maa saadusi võiksid ise oma käega võtta, kui palju nad tahavad. Siin talus on varandust küll, küll..!“ hooples peremees, kes talu tööd oma lastele „muskaks“ pidas...

Jda naeratas öeldes:

Oh neid peremehi! Nad võtaksid kõik maailma eneste alla! Nad teeksid kõik eneste orjadeks..! Aga kord on sellel asjal oma kurb lõpp. Sul on üks ainus lapse varjukene, aga sa ei tea, mis sellest koolitada? Tead sa, et temast kelm võib saada: — sest kõige alatumad kelmid ja valelikud on ju kirikhärrad! Mina oma Hansu selleks küll õppida ei luba, ta peab ausa tööga omale leiba teenima.“ —

„Sa nurjatu! Tohid sa niisuguse lobaga mu tuppa tulla! Sa alatu jumala salgaja!. Põrgu haud peab su osa olema..!“ karjus peremees, et kõht vabises ja sülg ta suust Jdale vastu nägu pritsis. Jda pühkis käega üle näo ja ütles:

„Jumalasalgaja oled sina, aga mitte mina. Mina nõuan ühesugust elu õigust kõigile, aga sina oled üks alatu „maaliitlane“, kes maailma enesesse neelaks..! Sinu Jumal on su koht..!“

„Aga türmis on sinu koht..!“ vastas peremees Jda juttu katkestades. Jda, kes aru sai, et hobuse palumine tühiseks jäi, läks ära ja ütles ukse läve üle õue astudes:

„Jumalaga!“ mille pääle kõik vaikisid. Siis pööras ta veel ümber ja ütles vennale üle ukse:

„Tee mis sa tahad, aga oma poja koolitan ma, nagu sinagi.“

„Muri võts! Muril Muril Murra maha! Võta kinnil“ sajatas peremees Jdale tagant järele. Koerad jooksid Jda kallale. Jda meelitas neid, nad vaikisid.

Väljas puhus vali tuul ja keerutas tolmu minejale vastu silmi. Jda pani käed silmi ette ja mõtles:

„Mine nüüd teise käest hobust paluma, kui see sulle säädusid ette loeb, kuidas sa tema kasuks elama pead! — Tema Jaanikene võib küll koolitatud olla, sellest ei saa hobusevarast, aga kui minu Hans koolitatud saaks, siis saaks temast hobusevaras! — Noh vaata, kuidas vend oma leske õde avitab..!“ Ta pühkis silmi, ohkas südamest ja kadus metsavahele.

* * *

Talve tuisik möllas väljas vihaselt. Saariku talu perenaine istus omas toas ja nuttis. Peremees pikutas sängis, imes piipu.

Teenijate teada olid perevanemad öösi sellepärast üleval, et nad oma poega Jtaaliast koju ootasid tulema, nagu külarahvas rääkis. Kuid lugu oli aga kurvem: —

Saariku talu ainukene perepoeg Jaan oli linnas kooliskäies joomasõpradega seltsima hakkanud. Jsa oli talle aastas suured summad „taskuraha“ annud, kuid noorele mehele, kellel palju sõpru, oli seda vähe olnud. Sellepärast oli ta ühel tormisel ööl kodunt isa kõige kallima hobuse võtnud, et seda sõprade kätte anda, ja näha oleks, nagu oleks hobune ära varastatud. Kolinat kuuldes rehe all, oli peremees püssi võtnud ja lugu vaatama läinud, kes kolistab, ja väravaid kääksutab? Nähes pimeduses inimest, kes tema talli hobusega väravast välja tulnud, pidanud ta teda vargaks. Ta võtnud püssi, sihtinud varga pääle, pauk kõlanud ja tabanud tema poega „Jaanikest“. „Jaanike“ oli siiski häbi pärast hobusega põgenenud, keda tagaajajad kuskilt küla lakkast tabanud. Jsa, kes pimedas ei näinud, et hobusevaras tema poeg „Jaanikene“ on, oli hirm-
sas vihas teda poolsurnuks peksnud, tema käe ja

jalaluud katki murdnud ja siis pool eluta surnukeha külmetanud sõniku pääle kolme sülla kõrguselt alla viskanud, kus siis verejänulised kättemaksjad ta rinnaluud sisse rõhunud, et hobusevaras ära sureks. Kuid õnnetu ei surnud..! Teda oli viidud haigemajasse, kus ta kondid kokku pandi ja siis kohtu kätte anti, kus teda isa maksust ja palvest hoolimata kuueks aastaks vangi mõisteti.

Sell ööl, kui vanemad üleval valvasid, toodi „Jaanikese“ kõdunenud surnukeha linnast koju. Jsa ise ei julgenud temale vangimajasse järele minna, sellepärast oli linnast töömees palgatud.

Mäeotsa Hansust teadis küll külarahvas rääkida, et ta hobusevarguse pärast vangis olla, oli aga väljamaal mäe inseneeri koolis, kust ta õpetatud mehena praegu koju tuli. Kui ta kurba lugu oma emalt kuulis, pani ta imeks, kuidas elu kohus nii armutalt vanemate patud laste kätte nuhtleb. Ta ei kannud vihavaenu oma onu vastu, et see teda kooliminemast takistas, vaid oli koguni kurb, et lugu nii traagiliselt lõppes. Sügavas leinas läks ta kohe öösel ühes emaga kadunud kannatajat Jaanikest vaatama, keda oli toodud koju toredas tamme puu kirstus, millel tina kirst sees, kuna aga „Jaanikese“ lugu kõige kohutavamas pildis seisis, mida varjati eesriidega.

Küllusega püüti asja ilustada, rahaga püüti rattaid käima panna, et elu roosilisem paistaks, kuid südame tunnistusi ei rahustanud ükski tseremoonia, ega elunäitelava eesriie.

Kui Saariku peremees Hansu nägi, kes juba oma välimusega mõjus, läks ta oma kambri, pani ukse lukku ja nuttis. Nuttis nagu väeti laps, kes üksinda metsa ära eksinud. Mida rohkem ta nuttis, seda rohkem tegi temale piina teadmine, et ta ette kuulutanud oli Hansu elulugu valesti, kuna tema pojakene selle ettekuulutuse mängijaks oli saanud. Et üksilduses mõtted veel pahemalt mõjuvad, on

loomulik ja üksilduses nuttes läks ka Saariku pere-mehe lugu kordkorralt kurvemaks. Ta kuulis kondi praginat, nagu oleks ta veelgi oma „Jaanikese“ käe ja jala luid katki murdnud ja sõrmi tagurpidi käänanud. Kuulis, nagu oleks Jaanikene veelgi teda ärdasti palunud, kuna ta tema südamlist palvet ei kuulnud, vaid teda armutalt lakast alla viskäs..! Veelgi kuulis ta, kuidas tema sõbrad-kaaslased „Jaanikese“ rinna luid sisse rõhusid, kuna see valupärast minestusesse jäi ja vaikis. Ainult tasane hoigamine veel. Tuul seina taga vingus vahet pidamata, mis asja veel tõsisemaks muutis.

Ta kutsus Hansu oma kambri, pani ukse järelt jällegi lukku ja palus, nagu oleks ta mõistuse kaotanud, kuna ta Hansu põlvede ümbert kinni võttis, ning [ta jalgu suudles, mida aga õpetatud inimene teha ei lubanud.

Palve sisu oli:

„Kõigevägevam kohtumõistja on minu üle valju kohut mõistnud, ta on sind minu pärijaks tõstnud! Ma tunnen, mu elu võetak minult ja mul ei ole, kes mulle andeks annaks! Ma olen palunud ilmutsatust ööd ja päevad, sääl on vaikus, on halastamatus: — sest mu hinge piin läheb järjest suuremaks..! Ma olen õnnetu, olen õnnetu: — sest ma pole väärt, et mind omaks onuks hüüad!.. Võta vastu mu vara, ma usun, et sina sellega mõistad paremine ümber käia kui mina. Pea mind omaks isaks, ilma selleta on mul elu õudne ja igav..!“

Noormees kiskus end palvetaja käest lahti ja ei lubanud valust piinatud inimest ennast suudelda, millest paluja aru sai, et teda ei sallita. Mida rohkem ta end suudlemast keelas, seda enam teha seda paluja püüdis, kuni karjuma hakkas, nagu oleks ta hull.

Paratamatalt pidi Hans enese tallaaluseid suudelda lubama, et suuremat õnnetust ära-hoida: — sest oli karta, et inimene mõistuse kaotab. Para-

talt pidi Hans ka onu palvet täita lubama, et hirmsast seisukorrast pääseda. Siis tõusis peremees üles ja nuttis. Ükski trööst*) teda ei vaigistanud. Kas nuttis ta sellepärast, et teised Pahuvere valla peremehed ikkagi endisdeks olid jäänud, mis pere puuduse Pahuveresse oli toonud, nii, et nad omad metsad maha olid raiunud ja Karlova väljale uue eeslinna teinud, kuhu nad elama asusid ja talud võõrastele maha müüsid, ehk kandimeestele välja-rentisid. Või ehk nuttis ta sellepärast, et Mäeotsa Hansust haritud inimene oli saanud, kuna tema poeg kõige haledamal kombel oli surnud..!? Seda ei tea. — — —

Kuu peitis ennast mustava pilve taha, nagu polaks ta seda kurva pilti vaadelda võinud. Ta-sakesi hakkasid lume helbed olla liuglema, paistis, nagu püüaks loodus kõike elumustust oma valge vaibaga varjata. Kuid nutjat peremeest see ei rahustanud, vaid ta nuttis veel pääle külaliste lahku-mist kaua.

Kesk ööl kuuldi peremehe toas püssi pauku. Kui uks avati, lamas Saariku peremees omas veres maas surnuna.

Lõunaajal, kui teenijad tüdrukud loomadele läksid süüa andma, leidsid nad perenaise lakkast ülespooduna.

Pühapäeval viidi koim surnut Saariku õuest korraga välja. Ei olnud inimest, kes seda pilti nähes ei oleks liigutatud olnud.

Liigutatud õigusega: — sest kolm rikast inimest olid eneste elu vara pärast jätnud, olid eneste kuulsuse ja au kaotanud..! —

Kui kirikhärra hauakõnet pidas, siis ütles ta muuseas:

*) Visnapuu parandus: „lohotus“: — sest trööst olla saksa sõna.

„Kui patt on tehtud täielikult, siis toob tema surma...“ kuna Mäeotsa Hansu kõne sisu oli:

„Ärge mõistke kohut, siis ei mõisteta teile kohut...“

Nii said Metsa-Kolga inimesed alles esimest korda kuulda, et on olemas inimesi, kes ei parasta, kui on inimesed eksinud ja on teinud kurja. — —

Nüüd on Saariku talust saanud Saare mõis, kus elektriadrad künnavad ja inimesed päevas neli kuni viis tundi tööd teevad. Maasaadused on nii suured, et igale leiba ja katet enam on, kui tarvis. See ei ole mitte muinasjutt, vaid selge tõde, et säääl töölised on üksteistele vend ja õde! Kõik püüavad tööd lõbupärast teha, sest töö on l o o m i n e, on Jumala teenimine, austamine, kiitmine ja tänamine..!“

— Selle alla oli H. V. kirjutanud arvustus märkuse:

*„Kohati tundub liialdusena, kuid kohati kenad laused.
4¹/₂—5.“*

See äratas mind uuesti tööle. — Mul ei tulnud enam meeldegi streikida. Ei! Kirjutada tahtsin ma, kirjutada maalt elust, see oli minu rõõm. Ja kui teistele H. V. „grammatika tunnis“ üles andis pühade momenta kirjutada, sain ma ikkagi luba v a b a t e e m a t tarvita, nii et mul võimalus oli traagilist ainet käsitada, mis mind enam huvitas, kui komöödiija jne. Mul oli südamepääül ülesmärki üht lookest, mis oli sündinud Eestis, aga millest veel kurvemaid sünnib..! — Panin sellele päälkirjaks:

„Kuningas..!“

Pihlaka Peedu oli alles viie aastane, kui ta oma „armsa ema uttesid hakkas hoidma“ ja taadi karja kaitsema, kus ta enesele häälapse nimi ära

oli teeninud, nii et kõik ümbruse peremehed Peedut enestele käisid karjaseks tahtmas. Et Peedu vanemad teda kodunt*) ära anda ei võinud, sest Peedu noorem vend Madis oli alles kolme aastane, keda vanemad oma karja panna ei võinud: sest et see veel seda ära ei tunnud, kui loomad „kurjapääle“ läksid. Kui Madis ka viie aastaseks sai, oli ta oma karjakuningas ja Peedu võis „võõrajuure“ teenima minna, nagu ütlesid Peedu vanemad ja arvas küla rahvas.

Et Peedu kaunis väikese kasvuga laps oli, sellepärast pilgati teda Laane talus, kuhu teda seitsme aastasena karjaseks viidi: „Karjakeerupiks“, „seakuningaks“, „põialpoisiks“ jne. Laane talu vihusaunas olid elanikud, kellel lapsi ei olnud. Need hüüdsid Peedut omaks pojaks, kuna nad Peedule laulu: „Karjaposs on kuningas, Suure valla valitseja; Palju pere pidaja, Kuldse krooni kandija jne. selgeks õpetasid, mida Peedu laulis, et mets kajas — ja Peedu laulu kuulajaid oli Kanepi külas, pea igas majas. Jseäralikult liigutas külarahvast, kui Peedu Grenzsteini laulu: „Jehova päev on see.“ iga pühapäeva hommikul laulis. Oli naisi, kes siis põlvili langesid, kui laulu sõnad metsa harmoniis tuppä kostsid: „Siin langen põlvili.“

Nii võitis Peedu enesele sõpru, et kogu Viljandi ümbrus Peedu laulust kõneles ja Peedust, kui imelapsest. Jutt oli otsaga Tartuni jõudnud, kus isegi kõrtsi viinalauas Peedust imet teati rääkida.

Sopaku-Kitse talu peremees Jaak oli ka lugu kuulnud ja kõrtsis kohe kihla vedanud, et ta kuulsa lauliku omale teiseks aastaks karjaseks toob. Selle mehe hooblemise sõna oli ikkagi olnud:

„Kõike, mis mul on, tahan ma sellele anda, kes ütleks, et jumalat taevast ei ole.“

*) Oli kirjutatud kodust, Visnapuu parandus: kodunt.

Kolm korda oli Kitse Jaak Tartu maalt Viljandi maale Peedu järele käinud. Jga kord oli ta toobi viina Peedu isale meelehääks viinud. Jsa oli küll andmise poolt olnud, kuna ema last „kaugesse ilma“ välja pole tahtnud saata. Ema sõna oli ikkagi olnud: „Sinna ma oma last ei saada, sääl tapavad nad mu lapse ära!“

Kuid pikapääle andis ka emagi järele ja Peedust sai Kitse karjapoiss.

Siin oli Peedul raske põli.

Ema oli kaugel, kes teda oleks puhastanud. Mustus võttis võimust . . . ja Peedust ei jäänud muud, kui — surmavari. — Tööd oli Peedul palju. Ta pidi karjas korva punuma, vihtu ja luude tegema, neid metsast koju tooma. Jsegi viisud pidi ta enesele metsas jalga tegema. Kuid käsk oli tal ka paju koori koju tuua, mida viidi linna parkmeistrile nahkade parkimiseks. Oli ju Kitsel koolitatud inimesi, kes kandsid alaliselt saapaid. Selleks kulus nahka palju, palju.

Pääle selle oli Peedul lõunavaheline töö. Teistel teenijail olid päevased puhke-ajad, kuna Peedu „lõunavahel“ loomele „rohtu“ kakkuma pidi ja katki raiuma.

Võisaak olla Kitsel Peedu ajal poole suurem olnud, isegi kohupiima olla sell aastal linna palju viidud. Peedu ema oli suure palga nõudmise peremehele ettepannud, et see vahest siis lapse enesele tahtmisest loobuks, kuid see oli Peedule raskuseks saanud. Jkkagi pahandas peremees: „Kas mina pean sulle palka teenima . . .!“

Peedu isa oli aga selle üle uhke ja hooples kõrtsis, et tema laps kõige paremat palka saavat ja suure koha pääl teenivat, mis koguni kuulsal Tartumaal . . . ! —

Oli imeilus augusti kuu ilm. Päikese tõusu võis peagi oodata. Kitse perenaine kartis väga, et päike enne üles tõuseb, kui kari väravast välja saab.

Sellepärast oli ta täna väga äritatud ja tõreles Peeduaga, kes õues kivi otsas istus ja kõhuvalu kaebas, et see loome lõast lahtilaskma ei tulla. Peedu aga palus, et teda koju lubataks jääda, mille üle perenaine väga pahaaseks sai ja Peedu laiskuse lugu peremehele kaebas. Peremees võttis Peedu omakorda käsile ja kõneles pahandades:

„Kuule Peedu! Viimasel ajal oled sa koguni hukka läinud! Ennem tõid sa karjast tulles perenaisele maasikaid. . . nüüd mädanevad kõiksugused marjad metsas, neist ei too sa enam ühtegi koju. — Mul on vaja noori linda lasta, linnud lendavad üle aia õuue, neidki sina enam ei näe, kuna sa nende ligiolemisest mulle ennem sõna tõid igapäe. . . ! Niiviisi jääd sa küll omast palgast ilma. Suvel söötsid sa karja kenasti, lehmad tulid koju, olid „üleselja“ täis. Aga seitsaadik, kui sa õunapuu alt need neli õuna varastasid ja minu vend Ado sulle selle eest kaks hääd „keretäit“ järgimööda andis, kuna Sepa Rein sind ka veel süütalt peksis ja ilmaaegu jalgupidi paar vakamaad mööda maad järele vedas, kuni kaseni, kust ta sulle vitsu võttis . . .*) oled sa nagu lolliks tapetud! Või on sellest sulle veel vähe, mis sa eila minu käest said, kui sa ise kuhja all magasid ja elajad aiataga konutasid. . . Kaks nädalat olid sa suvel paos. Terve vald on sind otsinud. Oled metsas vilja päid söönud, kust su ema sind oli leidnud ja salaja kinni tabanud. . . Kas seda tead, ma võin sind nii palju tappa, kui sa sured: sest selleks on su isa ise luba annud. Jga kord on ta sõna, kui minuga kokku saab: „Antke aga poisile valu; ega poisist muidu asja saa . !“

Seda, mis peremees pajatas, oli Peedu lühikese ajaga üleelanud! Oli ju õunapuu kesk õuet, nagu paradiisis „hää ja kurjatundmise puu.“ Kõik võisid

*) Peremees sundis Peedut loome Sepa niidetud heinamaale ajama, selle eest andis ta Sepale metsast hagu.

selle viljast võtta, kuna Peedu nelja õuna võtmise pärast kõige koledamal kombel veriseks peksti, kus juures teda nagu kassi poega jalbupidi kõlgutati, et lapse tervis vigastati! Peedul oli lubatud ainult neid õuna koori ära süüa, mida mõnikord kooris perenaisele magusa supi tarbeks, kuna õunad — ümarguiselt, loetuna perenaisele tagasi pidi andma. See oli Peedu isu äratanud, õuna ennast maitseteda, mis aga Peedukese elu maksis. Peedu vanematel õunaaeda ei olnud, ennem oli ta elus ainult ühe terve õuna saanud, seda oli ta ristjstiisa üle tänava aia temale viskanud, kui ta kord oma karjaga Undiorult mööda oli tulnud. Saarel, kus ta mullu karjas oli käinud, olid õunad juba heinaajal puudelt ära võetud, et pere neid salaja ära ei võiks süüa, nii et Peedu neid sääl ainult noortena nägi..!—

Paratamatalt tõusis Peedu ette mälestus, kui ta oli onu juures karjaseks ja olid lapse „ristsed“. Siis ei antud temale pidu söökisi, vaid perele keedetü peretoas verikäkke ja anti ülejäänuseid..!

Kui Peedu nägi riisi suppi, mis pidulised sõid, mõtles ta: „Peaks ma ka saama seda maitseteda, kui maitsev see küll võib olla..“

Ta nägi paari tangutera paja küljes, neid pistis ta suhu ja nende maitse ei ununenud. Sellepärast läks ta sahrisse ja võttis salaja tüki kollast ja teise valget „linna jahust“ saia, mida pani kaelakotti. Aga et üks küla perenaistest nägi karjapoisi sahris käimist, ütles see peremehele seda. — Ja peremees läks karjasele karjateele järele ning võttis temalt saiatükid ära. Pidul päeval ei karistanud ta Peedut varguse eest.. Alles pärast lagunes külas jutt laiali, et Peedu sahris vargil käinud... millepärast ema oma poja venna juurest poole suve päält ära võttis, — palka peremehele jättes.

Ja veel teisi lapsepõlve mälestusi tõusis Peedu ette. Kui peremees Peeduga tõreles, vinsles Peedu maas, kus ta kõhu valu pärast suure häälega karjus.

„Ära sa poiss vigurdal Sinu vigurisi ma juba tunnen!“ kädistas perenaine, kuna peremees paukus:

„Sure sa vilets koerapoeg, aga ole sõnakuulelik surmani ja täida oma leivavanemate käsku austastil.. Kas sa ajad karja metsal — Või mängib siin oma vigurisi, ei taha karja minnal Hää oleks ju maas magadal Ah sa krants!.. Ruttu maast üles ja metsal Kui sa tetresid ehk püüsid metsas näed, siis jookse kohe koju mulle sõna tooma..!“

Peedu tõusis vingudes maast üles ja läks loomadega väravast välja, kuna ta kahe käega kõhtu kinni hoidis.

Peremees ootas poisi tulekut, et see lindude üle teadust looks, kuid poissi ei tulnud, ega tulnud. Sellepärast võttis ta püssi selga ja läks linnu koeraga metsa, et vaadata, kuidas poiss tõrgub; — „kas poisist veel õiget nahka saab?“ nagu ta ütles. Jseäraniis tahtis ta seda vaadata, miks loomade kõhud viimasel ajal tühjad olid; miks Peedu enam karja ei sööda? Omaks suureks imestuseks leidis ta Peedu heina kuhja alt magamast ja karja selle ümber sedasama tegemast:— sest Peedu oli kuhjale aia ümber teinud.

Kohe otsis peremees „paraja malga“ ja hakkas magajale ihunuhtlust andma..! Aga kui ta harjunud kombe järele poisikese jalad peosse võttis, selle pääd maas vedades teda peksma hakkas, siis ei liigutanud ta rohkem, kui teda liigutati...

„Noh vaata, kus veel lapsel rasmusel süda, nagu lammal, kes vaikib, kui teda tapetakse..!“ kirus peksja, kuna ta last veel suurema hooga peksma hakkas, mis aga siiski ei mõjunud. Kui peksja nägi, et tema töö asjataks jäi, viskas ta peksetava ühes malgaga maha, et asja sisu uurida, miks laps vaikib? —

Suures ehmatuses leidis ta, et laps juba külm oli..!

Nüüd võttis peremees kübara pääst ja langes poisikese kõrvale põlvili, pani käed kokku ja palus:

„Mu Jumal! Mu Jumal! Miks oled Sa lasknud mind lapse surnukeha peksal.. Oh Sa vaene Peedukene, kes Sa selle Suure Jumala kohtujärje ees seisad ja minu pääle Kohtumõistjale kaebad, oh anna mulle andeks!..“

Kõlas pikse kõrgatus, mis purustas kivi kuhja kõrvale. Palvetaja kargas surnu ümbert kramplikult kinni, nagu oleks see teda päästa võinud Kohtumõistja viha alt. Kajas uus kõrgatus. Palvetaja tõusis üles ja vaatas enese ümber, kas see mitte hirmus unenägu ei oleks? Nähes suitsu ja tule leeki, mis tõusid tema talu hoonest, pani ta saamatuses kübara päha, võttis surnukeha sülle ja jooksis koju.

Õue väravais pani ta surnu maha, vaatas taevapoole ja kõneles endamisi:

„Las tõusevad leegid taeva poole; las tõusevad! Ei ole ma seda varandust kogunud õigusega..! Ei lase Jumal ennast pilgata..! —

See karjapoiss oli tõsine kuningas..! Ta oli selle kõige suurema valla valitseja..! Nüüd maksab ta mulle kätte!“

Tõusis tormi hoog, mis kahest pikse pilvest oma alguse saanud; need olid teel vastamisi läinud.

„Sa püha Jumal! Kus on peremees! Nüüd oleme lausa taevaalused! Appil Tulge appi kuuljad ja nägijad!..“ kisendas perenaine õues nõutalt ümber jookstes, tühi solgi pang käes, mida oli põlevast majast kõige esimesena välja toonud.

„Ära hüüa enam mind, ma näen sind, ole rahulik! Meie oleme Jumala kohtu all!.. Ära enam midagi päästa! Lase kõik rahulikult põleda: sest loomad on väljas!..“ hüüdis peremees perenaisele väravaist. Perenaine tormas peremehe juure, et teda tuld kustutama paluda: — sest tema arust näis peremees meele kaotanud olevat. Kui pere-

naine peremehe juure jõudnud, näitas viimane sõrmega surnu pääle ja ütles:

„Selle käes on nüüd teha meiega, mis õigus!..“

Torm tõukas tule tükke teiste majade pääle, tõstis põhu kuhja üles ja paiskas leekidesse. Vis- kas maha kuuri katuse ja murdis katki kolm põlist kuuske õue väravais.

Mõlemad perevanemad langesid surnu juure põlvili ja värisesid sõnatult. Tuks seisis lontis kõrvu ja sorgus sabaga, läks siis ka surnu juure ja puu- dutas ta külmi huuli oma külma ninaga...

Kajas uus kõue kargatus, millele järgnes kole rahe ja jämeda vihma sadu. Põlvitajad kargasid ehmatades püsti, nagu oleks neid mõni sala vedru üles viskanud.

Perenaine, kes mõistuse kaotanud, tormas ma- jasse, et tulesse surra. Kajas jällegi kargatus, mis kustutas leekiva maja. Peremees vaatas kohkunult enese ümber ja nägi sündmust, et tuli kustunud. Ainult suitsu oli märgata, et tuli veel kuskil hõögub. Et katus majal ära oli põlenud, kustutas suur vihm viimase tule sädeme.

Pool tundi seisis peremees tulbana vihmakäes. Vee voog oli nii suur, et tõstis üles surnu ja viis edasi, kuna see peremehe ees seisatama jäi.

Päike hakkas paistma, linnukene siutsus aia teibas ja kukk kuuri all laulis esimese sõna. Vee kohin oli vägevam, kui kõige häkilisemal lume la- gunemise ajal. Vesi oli kadunu Peedukese korbuse naha pehmeks leotanud, voog viis alla lahti läinud koorukesi kätelt, jalgilt ja pääst..! Nüüd alles mär- kas peremees, et voog ka Peedu surnukeha ära viib. Sellepärast võttis ta kadunu veest üles ja kan- dis ta kambri, kus perenaine surma ootas..! Siin toibusid pikkamööda mõlemad kaasad. —

Kui peremees õhtu eel õnnetuse tagajärgi üle vaatas, sülitas ta ja ütles:

„Kurat! Ära rikkus maja katuse päält. .!“

Hommikul lasi ta sulasel hobuse vankri ette rakendada ja saatis kadunu Peedu ta vanemate juure.

Kui kadunu vanemad Peedu teenitud palka nõudsid, vastasid pererahvas:

„Ega ta aega täis ei teeninud, mis palka te nõuate. . .!“

— Makske me maja katus välja, mis selleläbi ära päles: sest peremees oli surnut valvamas ja ei võinud tuld kustutada. . .!“

Sellepärast kirjutasid vanemad Peedu ristile:

„Siin hingab Peedu Laurits, keda on tapnud rumalus ja toores vägivald!“ mida lasti ära kustutada valitsuse poolt:— sest et see isiku haavamine olla ja teenijate ülesässitus peremeeste vastu, mille pärast kadunu vanemad kolm kuud türmis istusid, nagu „kõrgem riigi kohus“ peremehe kaebtuse pääle mõistis: — sest et tal advukaat ees oli, kuna kadunu vanemad õiguse pääle lootsid. —“

Mu süda värises, kui selle töö Henrik Visnapuu'le ära andsin. Olin ta kirjutanud niisugusena, nagu see tõesti sündinud. Tähendab: — Ma ei mõistnud elu maskeerida; — „kirjanduslist tõde“ avaldada, vaid kirjutasin nõnda, nagu loomulik . . . ! Teadsin küll, et sellel „mingit kunstilist väärust“ pole, kuid teadsin aga ka, et mind vastutusele võidak võtta tõe avalduse pärast. Siiski uskusin, et Henrik Visnapuu nii alatu ei ole, et ta mind „vägevate“ kätte äraannab, kellel „kõigeülem meelevald igas asjas. . .“

Kuid lugu ei olnudki nii paha. Sest kui ma kahenädalise hirmu-piina pääle vihu kätte sain, oli selle alla sõbralises toonis kirjutatud:

„Mõtte ja juttu käik hää. Aga ka mitte kirjanduslikult jutustatud, selleks puudub sündmustik. Oleks hää jutt saanud. Tükid liialdama.

S. H. V.“

„Jumalale tänu!“ ümisesin ma endamisi, kui anti mulle luba veelgi vaba teema tarvitamise õigus,

kuna teised ülesande alal pidid kirjutama. Mul oli palju, palju „mädapaiseid“ paljastada. Seda teha oli minu rõõm!

Olin haige, kui seda ei saanud teha. Kuid selle tegemiseks puudus vanemate luba, ruum, paber, aeg.

Seni olin need ühes pimedas keldri toakeses üles kirjutada võinud, aga kui säälgigi arusaadi, et ma salakirju kirjutatan, keelati seegi ära. Mu sisse asus vihavaen vaimlise pimeduse vastu: — sest üleval pööningul kirjutasin ma kõhuli maas olles järgmise lookese, mida elust olin võtnud, nagu esimesedki. Ma kirjutasin sellegi otse kohe vihku, ega võinud sõnagi muuta; sest pidin Pilaatuslikult ütleva: „Mis ma kirjutatud, seda olen ma kirjutatud.“ Olgu siis ka sellegi ase siin:

„Rõuged . . !

Üleoja saunanaine Leea pani enesele ja oma lastele pühapäeva riided selga, et nendega „koolitare“ juure kaitserõugeid panema minna.

Oli kevadine aeg, mil rõugehaigusesse suremisi palju.

Nende tee oli Undioru talu õuest läbi, mille maa pääl Üleoja saun oli.

Kui Leena lastega koju tuli, läks ta talusse sisse, et enesele säält „juureleiba“ tuua. Et talus arupäriti, kus ta viie lepsega tööpäeval käinud, seletas Leena, et ta lastele kaitserõugeid panemas käinud, nagu eneselegi.

Ehmatades lõi perenaine käed kokku, et ta tükil ajal sõna suust ei saanud.

Kui perenaine, kelle nime Anna, vähe toibunud ehmatusest, kergas ta ukse juure, avas selle ja kisendas:

„Kasi välja! Kasi välja! Sa nurjatu inimene! Sa oled rõuges ja tuled siia sisse! — Eks sa hull

ometi^{ma}tea, et rõuged hakkavad! Oh Püha Jssand Jumal. .! Küll on aga vaene inimene veel rumal!"

Leena katsus seletada, et kaitserõugete ja rõugehaiguse vahel suur vahe on, kuid perenaine karjus:

"Ära mulle oma arstiteadusest kõnele! Mina olen targem, kui ükski arst. .! Arstid on kõik inimeste tapjad! Kui palju on inimesi ära surnud, kellel olid kaitserõuged pandud. .! Mul oli vend tubli terve mees, nagu karu poeg, läks linna, võeti uulitsal kinni, pumbati lubjavett kõht täis ja õhtul oli ta külm. . . Ma ajan sulle koerad pääle, kui sa siit kohe oma lastega ei kao! —

Või niisugune vaene, rumal inimene tuleb mulle seletama, et kaitserõuged ei hakka. .! Ma lasen su niisuguse jutu eest türmi panna. .!"

Leena heitis käega ja läks uksest välja. Lapsed olid vankrist maha tulnud ja mängisid talu lastega.

"Tulge ära! Läheme ruttu minema! Taluperenaine ei taha meie siinolemist. .!" seletas ema lastele. Lapsed jooksid ema ette ja palusid:

"Kulla mammakene! Luba meid siia jääda! Jlus, soe ilm on, meie tahame siin mängida. .!"

"Ärge sugugi seda paluge! Silmapilk vankrisse! Ruttu!" käsutas ema.

"Oh, kes ajas sind oma rõuges lestega siia! Sa Püha Jumal! Nüüd jäävad mu lapsed rõugesse ja surevad! — — —

Nüüd on mu unenägu käes: — meie ujusime mudases vees..! — Meie lapsed uppusid mõlemad ära..! Kes sind paharetti küll siia sisse ajas?! Oh ma vaenekene, mis ma nüüd pean tegema?! Kasi siit ruttu minema!.." kisendas perenaine. Leena vaikis, sõites lastega minema.

* * *

Sellest oli mõni nädal mööda, kui Undioru perenaine Üleoja Leena lastega õuest välja ajas.

Täna on Undioru perenaisel must rätik pääs, komps kaenlas, millega ta Üleojale sisse astub.

Enne, kui Leena temalt tere saab vastu võtnud, algab perenaine:

„Kõik olgu nii kui Jumal tahab, Kes kõige asja tegija. Kui tema sinul osa jagab, Nii pead rahul olema. Küll Jumal teab selgesti, Mis tarvis tuleb kõigile.“—Jah! Jumal on nüüd minu lapsukesed ülesse oma juure võtnud..! — Tõin nende vanad riided ära teie lastele. Ei ma pea sellepärast sinu vastu vihavaenu, et tõid rõuged meie majasse..!—

See pidi kõik nii olema. Nüüd on nad Taeva-Jumala juures ja laulavad igavest halleluujat Tallele, kes on ära tapetud meie eest..! Uuemad hilbud jätsin veel koju omale mälestuseks, aga need, mis neil haiguse ajalgi seljas olid, tõin ära siia. Jumala sõna ju ütleb, et peab vaenlastele hääd tegema, siis tasutakse seda taevas..!

Teil ka lapsi palju, riiet aga vähe, eks teete suvel heinaajal selle eest meile mõne päeva..?“

Leena, kes linnakooli haridusega inimene, andis lastele silmega märku, et need teise tuppa lähaksid, mida ka lapsed kohe tegid, ja hakkas ise juttu ajama Annaga, kes laste kadumise üle nuttis.

„Kurb küll, aga ega nutt nüüd enam avita. Teil oli ainult kaks last, neid oleks võinud te ikkagi rõugetest ära hoida! Kui üks haigeks jäi, oleks pidanud terve haigest lahutama, kuna teil nad surma tunnini ühes süngis olla maganud!“ rääkis Leena Anna rumaluse üle isekeskis imestades.

„Jah! Hoidnud! Mis sa ikka hoiad, kui see Jumalast nõnda juhatatakse!?. Mis on ikka surmaks loodud, ei selle vastu või inimene midagi..! Meie kutsusime õpetaja härra ja köstri härra mõlemad koju, lapsi ärasaatma. Eks need ole ju kõige targemad inimesed? — Need ei öelnud ikkagi ka muud, et kõikide surm loodud on: — üks sureb noorelt, teine elab vanaks. Ei surma eest või ükski põge-

neda, mine kas või ilma otsa, nagu see Püha Taa-
veti laulus selge sõnaga seisab.!" vastas Anna, põl-
lega pisaraid kuivatades.

Et Üleoja sauna Undioru perenaisel meelevald
oli iga silmapilk maha laske lõhkuda, sellepä-
rast ei tahtnud Leena oma tarkust avaldamagi hakata,
vaid vaikis. Ka käis nende hobune ja lehm talu
karjamaal. Ta tänas perenaist riiete eest ja lubas
suvel tööle minna. Perenaine lubas ka Väljaotsal
ära käia ja siis alles koju minna: sest kodu olla tal
õudne ja hirmus! —

Kui Anna ära läinud, võttis Leena toodud riided,
viis need toataha väljale ja pani põlema. Veel hõõ-
gusid mõned sitsi hilpude paksemad palistused, kui
Undioru Anna Üleojalt mööda läks, kes kõrve lõhna
õhus tundis ja sutsu Üleoja põllul nägi. Väljaotsal oli ta
sellest seletanud, kuidas ta vaeseid on täitnud hää
annetega, et Üleoja lastele riideid on jaganud, mille
pärast tal taevasaamiseks suured eesõigused olla.
Tundes kanget kõrve haisu õhus, pani aga nüüd
Anna kahtlema, kas Leena temale mitte salaja
kättemaksnud pole välja viskamise eest ja sellepä-
rast tema armsate laste riideid ära ei põleta-
nud? — Uudis-himulikusega astus ta tule juure ja
nägi, et ta asja õieti oli etteaimanud. Ta võttis
hõõguvad riide tükid üles, kraapis neil tule küljest
peoga ära ja suudles neid nuttes, kusjuures ta kõ-
neles: „Oh! Need vaesed inimesed on küll hukka
läinud! Kuidas nad Jumalat taeva teotavad ja
tema kalli andega ümberkäivad..! —

Ma tõin oma armsate kadunud laste riided
siia, et ma neid tema laste seljas näeksin, nagu
elaksid minu armsad lapsukesed nendes edasi..!
Aga vaata, mis see põrguline nendega teeb! Küll
on aga sellel inimesel süda! Küll oleks hää olnud,
kui niisugune oleks ka parajal ajal luhas mätta alla
aetud, ehk kuskile surnuaia taha maetud..!

Niisuguse hirmsa inimese eest mina veel sei-

sin! Ja vaata, kuidas ta mulle seda häätegu tasub! Aga ma tahan talle näidata, kas Undjoru talus ka perenaist on. — Niisuguse võllaroo!..!”

Nende sõnadega astus Anna hambaid kivistates Üleoajale sisse.

Kui Leena perenaise jälletulemist nägi, kellel kole kõrvehais juures, aimas ta asjaolu, kuid see oli hilja, sest perenaine karjus:

„Oh sa hirmus Jumalakartmata põrgu tule tukk! Kas sa Jumalat taeva ei häbene! Kas on minu lapsukesed, kes nüüd taeva inglite kooris Tallele kiitust laulavad... sinu meelest tõesti seda väärt, et sa nende riide hilbudki ära põletad?! Ma ei täind neid setulegi ära anda, et neid suvel veel sinu laste seljas näeksin, kui nad väljas jooksevad, aga vaata, mis sina teed! Kui sa neid ei tahtnud, siis öelnud seda, ma oleksin neid mõnele teisele võinud anda, aga miks sa nad ära põletasid! Ma tunnen, nagu oleks nende hingekesed põrgu tules põlemas..!”

Viimaste sõnade juures hakkas Anna suure häälega nutma. Leena näole tekkisid kahetsuse ilmed, ta vastas süütalt:

„Kahju küll, et sa ise oma kadunu laste selja riide põletamist päält juhtusid nägemal — Ma tean, et see ühele õnnetule emale valus vaadata on, aga või mina seda teadsin, et sa tagasi tuled! Ometi on ajalehtis arstiteadlased tihtigi kirjutanud, et vanad haiguse idulised riided väljal ära tulevad põletada, nagu ma tegin.“

„Seda tegid sa kiusu pärast. Nii rumal sa juba ei ole?“ vastas Anna.

„Mitte sugugi, vaid ainult tervislistel põhjustel, et hävitada rõugehaiguse idusid...“ vastas Leena.

„Oh sa Jumal! Mida vaesem inimene, seda rumalam ta on! Küll on see maailm aga veel pimedusega löödud!.. Või tema usub ikka veel arstide juttul Eks ole ka minu lapsedki nende nahas..!”

Leena katsus asja selgitada, kuid ta kuue aastane tütar astus tülikartusel vahele ja ütles:

„Mamma! Vanasõna ütleb, et targem järele jätab.“

Ema silitas lapse pääd ja vastas:

„See on õigus, et targem järele jätab, kuid see paneb rumalusevalitsusele ilmas aluse.“

„Noh, pole me veel ilmast äräläind. Ehk tulevad kord veel ajad, kus me vaadata võime, kes targem on? Ma ei usu, et Jumal sulle seda tegu andeks annab, et sa mind õnnetut ema nii hirmsasti piinad! Mis olen ma sulle teinud? Kui ma kodus seda oma Jaagule ära peaksin rääkima, siis ehk ei ole Üleoja sauna teisel kevadel siin enam?“

Nende sõnadega läks Anna minema.

* * *

Oli ilus talve ilm. Okkupatsiooni*) esimised võimud valitsesid meie maal. Kõik, mida „umbrohuks“ oli arvatud „nisu seas“, kisuti välja ja hävitati ära..! Teed sõitis Undioru Jaak, kes vastutuli-jaga kõneles:

„Kuidas nüüd linnas kord on?“ küsis vastutuleja.

„Kord on tore! Nüüd tuli juba järelvägi sisse, punaseid tõmmatakse maha — kui silkke..! Aga see on inetu, et nad neid jõkke ajavad ja linna telegrafi postidele üles poovad!.. Ka süütad lapsed võiks veel seekord elusse jätta. Võiks nii teha, nagu mina omadega tegin. Suskasin kõrvasse salaja, et ma neid enam oma maa pääle ei taha, et on punased...“

Öösel olid mehed püssidega säääl, lasti säääl sammus maha ja muud kui muld pääle. Las nüüd tuduvad. Üleoja omadest said mõlemad üles antud,

*) Siin on asja ajakohasemaks moodustatud, nagu see eelpool ja veelgi kõrdub. — Kooli töödes on see veidi vanemast ajast, mis aga sisu ei muuda, ega mõtet.

nüüd on loota, et nende lastestki asja saab. Leena ei ole tahtnud väikest last ära anda sülest, arvand, et see avitab, lastud aga ühes emaga maha. Vaat sul siis! Vigurda veel.! Niisugused Jumala salgajad..!”

Nüüd ei ole Üleoja saunagi enam, vaid see seisab Küllavere küla karjamaal hunikus..!”

„Missugused koledad lood, mida kirjutan! On see ühe koolilapse ülesanne?!. See on suur poliitika mõne silmis ja võib olla, et seisavad peagi ka minu kondid kuskil Küllavere karjamaal hunikus?!”

Ehk on see hää, et mul luba ei anta jutte „vabritseerida“, mis ei ole „kuldsest ajast,“ ega lilledest ja lindudest kirjeldatud, nagu jutud harilikult. Ka ei ole armuvalu jante, ega kosjalugusid mul huvi kirjutada, vaid traagilisi veretöid ja elu närususi! Saab näha, mis Visnapuu sellepääle ütleb?“ mõtlesin ma, kui tööga valmis olin, enese iseloomu üle pahane olles.

„Tüdruk! Kus sa ometi oled? Sind ei näe enam päevad otsal — Vist uurid sa üleval pöönin-gul mõnda isekäivat masinat välja?“ pahandas ema, kui tупpa jõudsin.

„Seda küll, va' kallis!“ vastasin ma naljatades ja hakkasin tööle. Sellest päevast saadik oli ka pöönin-gul kirjutamine võimatu. Nii tegin otsuseks ainult veel ühte tööd kevadeks teha ja seda soovi-sid ka mu vanemad.“

Nädali pärast sain vihu kätte, kuhu alla Henrik Visnapuu oma õndsas käega oli kirjutanud: „5“ ja pääle selle mitte mingisugust märkust. See üllatas mind, oli see ju esimene nähtus. „Tähendab: — on hää“, arvasin ma ja kirjutasin omavoliliselt veel ühe novelli vabas teemas, kuna käsk oli „Kuningast“ ümber luua..! jne. Ma kirjutasin:

„Õiged rahad.

Esimine Ülestõusmise püha hommik. Torupilli Toomas on hobustele söögi ära annud ja pikutab asemel. Perenaine Tiiu on keskhommiku söögi eest juba eila hoolitsenud, ainult munad on ta tänaseks keeta jätnud. — Ta korjab kõik sibula koored kokku, mida selleks juba aasta otsa kogutud. Aga et neid munade värvimiseks veelgi vähe, sellepärast kraabib ta ka paar vihta lehtedest puhtaks, kus juures ta teenijaile tüdrukule, kes munasaamise õnnes joobnud, seletab:

„Jga aasta olid meil ilusad, kirjud-värvilised munad, tänavul saavad aga kõik ainult kollased..!

Aga olgu! Kollasel on halv tähendus ja sel aastal on ka halv iseloom. Ta riisus mu ainuma pojakese; võttis ka kaks sulast ühes ja viis vaenuväljale. Sulased puhkavad nüüd juba mõlemad võõra maa mullas, ükski nende hauda ei tea tänapäevani. — Aga minu pojuke!.. Ta on seitse korda haavatud ja kuus korda lõikusel olnud, aga nüüd peab ta vaenekene jällegi tulette minema! Teised kõik saavad endid kõrvale hoida ja vedelevad „indentantuurides“, „komandantuurides“ ja „reservides...“ temale ei anta aga sugugi armu! Küll laskisin ka kirikutest tema eest palveid pidada, aga mitte midagi ei aita..! Muud, kui astub aga jällegi ette! Ei tea, kas see selles tuleb, et meie talu rentnikud oleme, kuna peremeeste pojad ja peremehed varjatud saavad..?“ Viimaste sõnade juures hakkas Tiiu nutma, nii et peremees teda süngist hurjutama pidi. See haavas Tiiu tundeid veel enam, nii et ta talituse sinnapaika jättis ja peremehe juure astudes ütles:

„Ka sinagi sõitled mind! Lase ma nutan ometi ennast valust tühjaks! Kas tead, kui raske on siis vaikida, kui tungib pääle nutt..! Eks ole ju nutt ka loodud tunde avalduseks, nagu naergi. Naeru saan ma veel tagasi hoida, mitte aga nuttu! Oh

kuule mu juttu: — Pane hobune vankri ette ja vii mind kiriku, kus mulle luba antakse nutta..! Kui ma säääl saan mahti kõigest südamest Jumalat paluda, ehk halastab Jumalgi veel mu vaese pääle ja saadab mu pojukese tervelt koju tagasil“

„Sa oled pööranel! Miks ajad sa niisugust mõtlevaest juttu? Kuidas saab Jumal su poega tervena koju saata, kui sandidki tulle viiakse..! Kui sa oma poega tagasi tahad, siis pead sa oma jumalat paluma, et sõda tema nõnda ära vigastaks, et teda enam tule ette saata ei saaks..! — Praegu on see õnnis, kellel ei ole tervist, kuid veel õndsam, kellel ei ole lapsi ja ei ole poegi sõtta saata..!“

See on juba vanaaja suurvaimudest ette ära nähtud sõda, sellele peab iga terve noormees oma tervise ehk elu andma..! Meil on küll määrus olemas: kes kolm korda sõjas haavatud on, ei pruugi enam tule ette minna. Aga mine nõua sa seda. Sulle vastatakse, et vigaste õigus ollagi sõtta minna, kuna tugevad ja terved sõjast kõrvale peavad hoidma: — sest sõda toorestab inimese, teeb tugeva viletsaks, kes jällegi viletsaid edasi kannab. Sellepärast peaks iga riik sõtta saatma oma vigase masse, et rämpsusust lahti saada..! — Vaata, mis vastatakse! Ja eks ole see poliitika ka näha meil. Sulast arvatakse viletsamaks kui peeremeest — sellepärast saadetaksegi kõik sulased tulle, kuna peremehi varjul hoitakse..! Nüüd võeti kogunigi veel neljakümne kolme aastased perekonna isad sõtta, aga see poliitika paneb selle suure veneriigi mokkal Kas laste isa, kes mõtleb alalõpmata oma armsate pääle, võib sõjamees olla?! See on perekonna loom ja armastab perekondlist elu ka sõjas. Küll näete, et need rikuvad vene sõjaväe: tuleb revolutsioon ja sõjavägede vennastamine... Visatakse püssid ja hakatakse „rahu poliitikat“ ajama..“

Toomas oleks veelgi pajatanud, kui naine teda

ei oleks saatanud, et ta ennast asjusse segada, mis lubamatud. Sellepärast vaikus Toomas ja rääkis Tiiu:

„Ole mulle kallid mees ja täida mu palvet: Ma tahan tõesti kiriku minna, et paluda Jumalalt oma poega..! Mis on meie elu ilma lapseta! — Kellele jätame eneste vara? Et meil küll enestel põldu ei ole, siiski on meil loomad, mis nüüd palju maksavad.

Oleme nagu kaks linnukest, kellel pesa lõhutud ja pojad kullist ärasöödud..!“

„Noh, kirik ei anna sulle küll midagi. Kui sa tahad paluda oma Jumalat, siis mine oma kambri, pane uks lukku, küll siis see kuuleb sind, keda sa palud. Mina aga seda ei usu, olen ju lapse päivist väljas ja lapsik luule mind enam ei huvita.“ vastas Toomas ükskõikselt.

„Oh sa igavene patuoinas! Mis on see maine vara selle igavese hingevara vastu, mis kirikust saame?! Või sa käsed mind ka sahvrisse lukutaha sööma minna, nagu sina teed!“ vastas Tiiu, kes Toomast valesti aru sai. Tõusis sõnelemine, kuni Toomas Tiiu soovi pääle ülestõusis ja vankri kirikuminekuks valmis säadis. Perenaine oli pühade munad tüdrukuile kätte jaganud; ka Toomas sai täna oma osa, ja läks siis hobust tallist välja tooma. Nüüd alles märkas ta, et tal asjakohast hobust ettepanna ei olnud. Ta tuli tuppa, et naisega arupidada, mis teha.

„Noh nüüd on valge väljas! Kolm hobust talis, aga ühtegi ettepanna ei ole! Küll oled sa aga veel mees! Ütle parem, et sa mulle hobust anda ei taha, aga ära niisuguse rumala vabandusega mulle esine. Sind naeravad küla seadki!“ vastas perenaine, kes parajasti juukseid lokkis. Juukselokkimine oli Tiiu juures moodis, sest laulatuse sõrmuski oli tal mõnikord külas „kavaleri“ käes. See oli sõja järeltus: sest oli talus raha, oli ka talurahva hingelist langesmist märgata..!

„Aga miks sa nõnda tõreled? Mul on täiesti

õigus! Võik on vana ja aetav, mine kallil pühapäeva hommikul kiriku teele hobust peksma, tuled koju, oled väsinud hobuse peksmisest. Temal vaesekeesel oli ka enne pühi palju tööd, oleks temalegi pühi tarvis. Ja mära ei mahu aiste vahelegil.. Noh, täkku tahtsime ju pääle pühi kohe laadale viia. Kui selle hoitud loomaga nüüd halval teeajal kuuskümmend versta korruga maha sõidad, siis on ta kui hobuse näru, mis laadal mitu tuhat rubla odavam. Ja nii kallist „hinge õnnistust“ ma enesele küll ei taha osta!“ seletas Toomas, kuna Tiiu Tooma juure jooksis ja temale vallatuses käe suu ette surus, et ta ei lobiseks. Toomas tõukas naist pahaselt ja ütles: „Mis sa mängid?. Jse oled sa suur kirikusse mineja!..“

„Toomas ära mängi Tiiuga: — Tiiu leeri käimata!..“ turtsusid tüdrukud nurgas salaja, kes perenaise üle kadedad olid, et see ennast liiait ehtis.

Polnud parata, Toomas pidi vaikima, sest perenaine filosofeeris:

„Mis siis ilmas elada, kui mitte korda kiriku ei saa sõita. Kasvata mitu aastat kallist täkku tallis ja anna teistele, ilma, et ise ühe lõbusõidugi oleks saanud. .!“

Ei avitanud siin enam Tooma arvamine, ega vastu-vaidlus, ta pidi naise käsku täitma ja hobuse vankri-ette rakendama.

Aga kui ta täkku tallist välja tõi, ajas noor hoitud loom, kes harva vabadust ja valgust nägi, ennast rõõmu pärast kahe tagumise jala pääle püsti, nii et Toomas kabjaga niisuguse hoobi kõhu pääle sai, et hingetult maha jäi.

Pidi külast abi tooma, kes lustiliku looma kinni püüdsid ja ahelasse panid.

Tiiul oli kogu pühade aja Tooma põetamisega tegemist. Ta käis linnas tohtri järel, keda aga ei saanud: sest et kõik tohtrid kodunt ära olid läinud pühi pidama... Tiiu hoolsast arstimisest hoolimata

ei võinud Toomas pääle pühi püsti ajada. Tiiu pidi Tõstre peremehega täkku müüma minema. Loomast loodeti viiskümmend tuhat marka saada. Teel pakuti aga sadatuhat marka, nii et Tiiu loomast sada- viiskümmend tuhat marka hakkas nõudma. Aga kui ka seegi nõudmine täideti, läks Tiiu mõistus segaseks ja ta hakkas loomast kakssada tuhat marka nõudma.

Tuligi üks härrasmees, kes nõutud summa välja maksta tahtis. Aga et Tiiu ennast vabandas, et ta hinda mitte müügihinnaks pole küsinud, vaid ainult seda öelnud, mis loom väärt arvatud:— selle- pärast pidi ostja kaubast jällegi loobuma. Tiiu hak- kas nüüd loomast viissada tuhat marka nõudma, mida ka üks härra maksta lubas. Kui Tiiu ennast veelgi nõutud summast tagasi tõmbas ja täku hinda veelgi tõsta püüdis, öeldes, et tema oma täkku mitte viiesaja miljonigi eest ei müü. . ! Siis võttis ostja politseivõimud appi ja ostis täku viiesaja tuhande marga eest ära. Ostjal niipalju raha ühes ei olnud. Tiiu pidi ostja korterisse raha vastuvõtma minema, kuna Tõstre peremees vankri juure jäi.

Kui Tiiule tuhat viiesaja margalist kätte loeti, viskas ta nendest vanemad rahad tagasi ja nõudis nende asemele tuli uusi. Ostja naeratas ja küsis:

„Siis teie ei tahap neid rahad? Mina veip anda teile viil ühed väega ilisad rahad. Vaatap neid rahasid, kus neil olep viil iks väega ilis fa- song! Või tahap teie iks sort viil ilisamad rahad? — Mul kiik rahad olep — „kerenski“ rahad kah..! Ehk tahap teie niid? Ja siis olep mul viil „Põh- ja armee“ ja „Lõuna armee“ rahad. Ta- hap ehk teie „duumasid“, või „tsarskisid“? Mul ilep kiiki rahasid väega palju..! Või tahap teie kuld raha või ebedat; vaske veip ka niipalju saada. Palju annap teie mulle ebe raha eest?“

See raha pakkumine tegi Tiiu sõna tõsisemas mõttes lolliks. Ta mõtles: „Seda va Eesti Vabariigi

pahna meil juba kaks heeringa pütti on ja ahju all on ka kaks silgu karbi täit. Tooma taskus vedeleb üks vedru vankri täis... Mis sellega ikkagi teha? Võtan õige võõra riigi raha, ehk on need kindlamad, kui Vabariigi omad!”

Teistest kõige ilusamad leidis Tiiu „Põhjaarmee“ omad.

Et Tiiu nende rahade juures kahtles, kas nad ka õiged rahad on, siis läks ta politseisse, kus järele vaadati ja kindlaks tehti, et need õiged „Põhjaarmee“ rahad on. Ärimees nägi, et ta „ani“ oli püüdnud, sellepärast tegi ta oma nalja edasi. Ta kutsus Tiiu nurgataha ja sosistas:

„Teie ehk müip mulle tagasi sii raha? Mul olep omal ka tarvis välisvaluutat. Olep tarvis koup ostma, mis olep iks kallis koup. Mina annap teile Vabariigi raha, müip mulla tagasi iks kümme tuhat? Aga ära itlep seda killegile; rahadega kouplemine olep väega kiildud...”

Tiiu mõtles, küsis:

„Palju teie rublast annate?”

„Teie saab minu käest iks rubli margi vastu ja mis teie siis tahab?” küsis inime, kellel hale oli teist puupaljaks röövida.

„Mina ei tea?” vastas Tiiu.

„Noh teie ei tiap? Kes siis tiap? Vaata mina andma teile kaks marka „Vaba Riigi valuutat“ ühe rubli vastu. Mul on kill kahju, aga mis mina tiip?”

„Andke kaheksa marka ühe rubla välisvaluuta vastu, siis annan...” vastas Tiiu.

„Mis siin teete! Tulete mõlemad salapolitseissel! Teie teate, et välisrahadega kaubelda ei tohi!” käskis inimene, kes nuka taga teiste juttu kuulas.

„Ei! Meie ei koupleb välisvaluutat, meil vahtab seda raha tagasi, mis mina temale praegu, just selsamal silmapilgul ise oma käega annap. See olep Jumala perast eigus! Ma mitte ei petab..! Usup: see olep eigus!” vastas hobuseostja.

„Aga miks teie kaheksa marka nõuate rublast? Mis raha see on, mis nii kallis? Kuidas tohite teie meie raha kurssi nii alla ajada? Teie olete Vabariigi vastane?“ ütles inimene, kes ennast kriminaalpolitseinikuks nimetas. Inimesed kogusid kokku. Kordnikud tulid inimesi laiali ajama. Aga et kordnikke vähe ja nokastanud inimesed „oma meeste“ sõna ei kuulanud, toodi raudteelt politsei kontrolli rügement, neid oli vähemalt sada viiskümmend meest, kes korra jalule said... Kuid rahadega angeldajad said suures segaduses põgeneda, sest kinni võeti need, kes asjast midagi ei teadnud.

Kui Tiiu salaja täku omaniku korteri oli hiilinnud, vahetas ta kümme viiesajalist Eesti markadeks ümber, mille juures nüüdne täku omanik endisele kaheksa marka rublast makstes, seletas:

„Teie tiip enesale nüüd väega palju kahjul Teie vetap „välisvaluuta“ eest kill kaheksasada protsentit, aga kui mina toob veljamaalt üks koup, siis olep sii teile väega kallis osta. Ja siis itlep, et on juut süidi..!“

Kui Tõistre peremees rahasid läbi vaatas, nägi ta, et Tiiu ülelöödud oli. Jga sajamargaline Eesti võlakohustus oli viiesajaliseks võltsitud, kuna „Põhjarmed“ aga enam olemas ei olnud ja selle rahad midagi ei maksnud. Kohe säadis asjatundja samumud jällegi politsei poole, kus ta kaebtust tõstis, et politseis rahasid õigeteks rahadeks on arvatud, kuna see pettus olla. Siis vaatas politsei ülem, keda tänavalt joobnult sisse toodi, rahad läbi ja ütles:

„Kes on, kes ütleb, et need rahad ei käi, see on Eesti vabariigi vastane, seda tuleb kinni võtta ja maha tappa, see on siis — kommunist..!“

Seda ütles ka üks teine ametnik, kellel oli mõök revolviga puusal, see käratas, kuna ta mõõga pääst kinni võttis:

„Kas teie ei taha siis Eesti Vabariigi rahasid vastu võtta!“ Kõik politseinikud tõusid laudadest

püsti, neid oli ühes naiskirjutajatega umbes viiskümmend, kuna kaks „smeenat“ puudusid; puudusid ka vahimehed, kes väljas kordapidamas jne. Laada ajaks oli neid väljast juure toodud, nii et praegu politseinikude arv linna elanikude arvust kaugelt üle tõusis. Siiski ei olnud ametnikku, kes oleks arusaanud Tõistreperemehe seletusest. Kõik vaatasid rahade sala märke, paremalt poolt numbri aluselt nurgalt kolme tumedat täpikest ning tuikesi ääre kirjades ja tunnistati õigeteks. Aga kui Tiiu neid renteisse näitama läks, tõmmati neile punased ristid pääle, kuna „Põhjaarmee“ rahadega midagi pühkida kästi..!

Kui õnnetu Tiiu kolmandal päeval koju oli jõudnud ja Toomale lugu jutustanud, kuulas Toomas külma rahuga päält ja vastas:

„Jah! „Suur tükk ajab suu lõhki.“ ütleb vana sõna, aga miks ei ole sa seda sõna täitnud? Oleksid sa müünud hobuse õige hinnaga, siis poleks sa kelmi kätte sattunud. Nüüd on aga meie poole aasta sissetulek õhku lastud..!“

„Aga ilma Jumala tahtmata see ometi sündida ei võinud?“ ütles Tiiu — meest lohutada katsudes.

„Mine sa metsa oma jutuga! Jumal on sulle selge meelega ja mõistuse annud, kui sa neid andeid ei tarvita, siis pole see sugugi Jumala süü. — Või on tema sinu arust hobustevarastega ühes nõus..!“ vastas Toomas naist hurjutades.

„Oh sa uskmata Toomas! Kas mõtled sa seda pattu Jumala ees veel andekssaada?“ imestas Tiiu.

„Patust ei või siin sugugi juttu olla, küll aga naiselikust nõrkusest. Või süüdistad sa Jumalat, et ta sind nõnda ahneks on loonud, siis eksid. Jumal on sulle küll enesearmastuse instikti annud: sest kui keegi enese eest ei hoolitseks, siis ei oleks ilmas muud, kui laiskus ja lohakus. Siis ei oleks elu kuigi ilus. Kuid see enesearmastus peab olema loomulik, nagu on looduses. Ei murra hunt hunt, ega pää-

sukene pääsukest, vaid võtab oma roa teisest loomatõust. Ära armasta rahanimelisi paberisi, — ära mata neid enam maa sisse, kus nad ära mädaneda võiksid, vaid viime need paberid perem riigi panka, kus need protsentisid kannavad. Usu, need on paberid, mis ainult kindlustatud on joonistustega; need rohkem ei maksa, kui palju joonistus väärt on! — Ära usu, et neid mõni põgenev pank jällegi ära võiks viia, nagu seda tegi Vene pank siit põgenedes..!

Võib olla, on „Põhjaarmee“ rahad kord enam väärt, kui Eesti oma? Ma ei usu, et juut nii ülekohtune on. —

Need mehed teavad, kust tee lahti on. — Et Eesti raha liig odav on, peab juut ta kurssi sellega tõsta katsuma, et ühe asemel viis kirjutab: — sest viis on ju enam — kui üks... ja enam tahab ju iga üks..!

Toomas oleks veel sedagi seletanud, et raha maasse peitmine riigivastane töö on, kuid Tiiu pani käed kõrvade ette ja ütles:

„Oh jumal! Miks oled sa mind loonud, kui mul õnne ei ole!“

Toomas ajas ennast sängi äärele istukile, ja pisar tuli ta silma.“

Ma lõpetasin. Pidin ju kooliõpetaja päale halastama, kellel niisugust vaimlist põhku mitukümmend vihku läbi lugeda..! Polnud ju temagi silmad mõned elektri pirnid, mida siis pääst võib välja kruvida, kui need tumenevad..! —

Kevadeni oli veel mõni nädal aega, oli loota, et see töö viimaseks kooli kirjatööks jääb. Kuid nädali pärast sain vihu tagasi, mille all seisis:

„Muidu väga hää töö, iseäranis lõpp, kuid siduo mõte ei ole küllalt selgesti näha. On tunne, nagu oleks üksikutest lausetest kokku panna tahatud. Kiitus! 5. H. V.“

Ma mõtlesin: —

„Laps on kannatuste loom! — „Siduv mõte“ ei puudu mitte sellepärast, et ma „grammatika tunnis“ keelt ei mõistnud... vaid sellepärast, et mul võimalusi ei olnud kirjanduslikke töid teha!“

Sellepärast kirjutasin tulevaks korraks kooli kirjatööde vihku“:

„Purustatud unistused..!“

„Eestlasest öeldakse, et ta väga andekas inimene olla. Sest eestlasele ei olla muud tarvis, kui natukene kirjaoskust, siis saada temast juba hää luuletaja, kirjanik.

Sellepärast olla tarvis „kunst kirjandust“ tõsta, et sellega niisuguste „looduse kirjanikkudele“ — ehk „kirjandusliste paganate“ vastu võistlust alata ja õpetatud inimestele pinda valmistada...“ Nii rääkis minu isa lõuna lauas, kui ma seletasin et tahaksin hakata elu arvustajaks. Kui hää oleks elu kirjeldada, kui ütiemata kerge teisi arvustadal! Sest: — „Kes tarkust tahab näidata, peab arvustajaks hakkama“, ütleb laulik. See kõlab küll nagu pilge, kuid siiski on selles lauses oma põhi. Ei ole arvustaja asja kõrgusel, siis avab ta arvustades oma enese sisemise ilma teistele, nii et ta ise enese äraandjaks saab. On ju küll arvustamine mõne arust kergem, kui loomine, siiski võib edenemata inimene inetuid asju luua ehk valmistada, kui tal annet ei ole oma tehtud asja arvustada. Ehk kui ta arvustab, siis arvustab ta enese tööd paremaks, kui see tõepoolest on, kuna ta teiste töid maha arvustab. — Poodis on tuhandeid kirja riideid, üks kiri meeldib ühele, teine teisele ja kõik ostetakse ära. Tõsine arvustaja ei leia üheski kirjas inetust, kuna labane inimene mõnikord kõige ilusamat „hirmsaks“ peab.

Sagedasti tahab asja looja, et tema tööd kiidetaks, kuid on siiski ka neid loojaid, kes ei salli,

kui nende hukkaläinud töid ülistatakse. See haavab nende tundeid samati, kui nende kordaläinud töid laidetakse, neid ära lõhutakse, ehk lastakse halvemine ümber teha.

Niisugune lugu juhtus ka minuga, et pidin oma kooli kirjatöö arvustaja käsü pääle, kes selkorral meie armas kooli õpetaja, ümber kirjutama: — sest et selles „liialdusi“ olla, kuna ma selle elust olin ära kopeerinud.

Aga kui ma selleks vanemait uut vihku palusin, sain ma vastuseks:

„Õpi aga õigesti kirjutama, aga elu kopeerimine jäta tegemata! — Kellest kirjutatakse õigust, see näeb alati, et temale liiga tehakse: sest — „palki omas silmas inimene ei näe“.

Meie leiame, et elu palju ülekohtusem on, kui sa kirjutadki! Tahab Henrik Visnapuu, et sa futuristlisi romantikaid pead looma, siis antku ta selleks materjaali. Sinu asi on „algkoolis“ „grammatikat“ õppida, mitte aga romantikat...“

Nii seisin ma kahe tule vahel! Ühel pool kooli kord ja õpetaja püha käsk ning mu enese sisemine sund, — teisel pool paberi kriis ja vanemate keeld..!

Juba ennem said minu tööd sellepärast vigased, et mul aega ega ruumi ei olnud neid voolida — läbitöötada. Sagedasti pidid need nõnda jääma, kuidas sõnad sulge juhtusid. —

Kui ma jutustuse, kuhu alla Visnapuu oma „viie“ oli kirjutanud, aga siiski selle ümbertöötamist nõudis, vanemaile olin ettelugenud, algas isa:

„Jga laps peab oma vanemate sõna enam kuulma, kui ülemate sõna, muidu ei käi lapse käsi hästi..!“

„Aga vanemate sõna kõrval peab ka „isanda te“ sõna kuulma. Selle käsü õpetuse järele on mul täiesti õigus kooli õpetaja käsku täita ja oma viimast tööd ümber kirjutada, muidu võib minu

viimne lugu halvem olla, kui esimine!“ vastasin^{ma} protesteerivalt.

„Aga miks sorgid sa kodanlisi püha-
dusi^{*)} oma terava sule otsaga, kui sul selleks os-
kust ei ole! Kas ei võiks sa nõnda kirjutada, kuidas
su kooliõpetajale meeldib! Kirjutanud nõnda, et
perenaine oma lapse vaese lapse eest karja saatis,
kui vaene laps haige oli, ja et ta temale õuest õu-
napuu alt samati õunu lubas võtta, nagu oma las-
telgi.! Vaata, kuidas kõik vanad kirjanikud alati hal-
vad asjad hääks käänavad, nagu see käsuõpetuses
kästud. Kirjanduse kunst on elu ilustada, elu tuleb
maskeerida, et lugemine igale armas oleks. Elu nä-
rususi paberile märkida, ei ole veel kunst, vaid kunst
on see, kui kirjutad, kuidas rikkad vaeseid armas-
tavad ja neid kõigiti kaitsevad, kellelel annet pole
ise endid hoida ja armastada..! Siis oleks sinu kir-
jades „kirjanduslist kunsti tõtt“, mis
tõstaks sind elu eesmärgile..! Elu närususi näeb
igaüks isegi, kirjuta sellest, mida ükski ei näe. Sa
pead enesele austajaid koguma, et sul oleks seljata-
gune. Sest kas sa ise ka tead, et niisuguse kirjan-
duse tegemine sind surmale lähendab! Kas mõistad,
mis see tähendab? See tähendab, et kõik inimesed
kes elupilte tõenäoliselt joonistavad ja alati tõtt rää-
givad, saavad igal ajal riigi ja seltskonna vastasteks.!
Koguni iseasi on aga nendega, kes raha ja verejā-
nuliste egoistide neelavaid pilke varjavad, ning sel-
lega eneste isandate austajad on, mille
pärast nad kaua maa pääl elada võivad, kuna selle
vastu töötajad eneste elu ruttu kaotavad. Tahad sa
enesele hääd elu ja pikka iga, siis õpi „kirjan-
duslist kunsti tõtt“ tundma! — Alles
saja aasta pärast võib asjast nõnda kirjutada, nagu
olnud. Vaata Eesti kirjandust, siis näed, et kõik
orjaaja jutud on täis verd ja valu, kuna meie aja

*) Visnapuu sõrendus.

jutud ainult õnnest räägivad..! Kas arvad sa, et meie päivil inimesi vähem üles puuakse ja surnuks pekstakse, kui vanasti? Eil Seda tehakse vahest veel rohkem nüüd! Nii peaks koolis neid lapsi kirjandusliste katsete kallalt kõrvaldatama, kes eneste vaimlistes avaldustes märgata annavad, et nad riigile ja seltskonnale hääd ei ole, sest et nad elu mustust paljastavad..! Kui sa laps ilmast hästi läbi tahad saada, siis õpi rahvuslikuks äriajajaks. Äri on meie aja jumalus, äri on, mis inimesele igavese elu annab..! —

Kui sa kevadel koolist lahti saad, siis pead sa muidugi kuskile mõnele parunile „Tu h k a - T r i i - n u k s“ minema... kust sind küll ükski „k u n i n g a - p o e g“, ega Balti parun üles otsima ei tule, nagu see meie vanemas ilukirjanduses ette tuleb..! Kuid ära sellepärast sugugi ilma lootusteta kodunt välja mine. Äriinimene istub palju ennemine kunstikoja lauda, kui mõni geniaalne kirjanik..! —

Kui sa aga raha kogud ja sellest ka osakese Eestile mõneks otstarbeks annad, olgu sinu äri nii must, kui see iial olla saab, ikkagi oled sa siis kunsti kojalaudas istuja, kui su hing ühes löökstega võidu taevapoole lendab ja sa kuld uulitsatel hõbe puude vilus jalutad, kus väikesed inglid su jahtunud hinge eneste hinge õhuga soojendavad, nagu eneste jahtunud hinges! mõned nais-kirjanikud soojendavad paberossi suitsuga..! Nõnda kirjutatakse su nime kuld tähtega kunstikoja lakke, kus sind tuhanded põlved kumardavad ja sulle oma jumalatel igavest elu paluvad..! Sest Anna Haavel on õigus, kes ütleb: „Surm on elu ja elu on surm!“

Jsa lõpetas hirvitavalt:

„Praegu luban sul veel ühe kirjanduslise patu teha; võib olla, ehk teed teisegi veel? Kuid kevadega peab see jant lõppema, olgugi, et kõik kooliõpetaja vaev, mis ta sinu juures kirjanduse alal näinud, tuule on läinud! Kirjanduse tegemine olgu sinule samati „keeldud puust söömine“, nagu omal

ajal Eedani Eevale, kellele õun surma tõi, nagu sinu novelli Peedulegi, kes õuest õunapuu alt keeldud õuna võttis. .! Usu! — „Kirjanduse tege- mine“ teebski sind hää ja kurjatundjaks.

Tunned sa aga vahet hää ja kurja vahel teha, siis oled sa õnnetu: — „Sest õnsad on vaimust vaesed . . !“

„Aga isa! Ütle mulle siis, kuidas elama peab? Kui kõik teised kunstnikud ja naismõtledjad inimesed Eesti kunstikojas ühes intelligent inimestega alko- hooli lauas joovad ja tubakat suitsetavad . . . kas pean siis ka mina nende järele tegama?“ küsisin mina isa pilgates. Jsa sai kurvaks ja vastas:

„Seepsee ongi, miks ma sind kirjandust tege- mast keelan. . !“

Mu silmist veeres vaikne pisar, veeres, värises ja kukkus sülle. Ma ohkasin südamlikult: — sest mu unistused said purustatud . . !“

Kui ma selle töö tagasi sain, oli selle alla kirju- tatud: „5“ ja Henrik Visnapuu sulest arvustus:

„Nii hää meelega kui ma eelseisvat kirjutust lugenud olen, siiski parema meelega oleksin näinud endise töö ümbertöötamist. Arvustus ja harutus on iseenesest tänuväärt asi, kuid palju ilu- sam ja tähtsam on loov töö, millega ilusa loomine ja iluduse loomine kunsti kirjandus isepäinis. Kirjandus-kunst nõuab tõtt kõige halastamatumail kombel, olgugi et see omasugune tõde on, see on iluduse täiuse tõde. Ükski tõde kirjanduses, olgu ühis- kondlik või individualistlik, ei saa usutavaks, ei saa mõjuvaks, muidu kui ilu tõe läbi, ja see tõde ongi kirjatöö, kirjaniku anni saladus, millest kodanliste ega tööliste klassid, kes kunsti kir- janduses ainult ideed, sihti, mõtet hindavad, veel praegu ei jaksa jagu saada; Nendele on kirjandus propakandeerimise abinõuks, kirjandusliikudele on kirjandus iseseisev väärtus, mis inimest ise oma ilu teedel täiusele viib ja mis samuti tar- vilik kui leib.

Vene kuulus vabanduse võitleja ja kirjanik Mereshkovski

ütleb: üks kõige vähem osagi ilu luua on kõige suurem suurtegu (nõudeu). Nii on see.

Kuid kooli otstarbe ei ole kirjandust luua ega kirjanikkusid kasvatada, vaid lapsi iseseisvale mõtlemisele ja loovale tööle elus virgutada, et iga üks neist oskaks pärastises elus oma mõtteid, mis tal tulevad, oma kaaskodanikkudele avaldada — vabalt ja ladusalt edasi anda. Praegustes koolides on see küll võimatu, koolides aga mis järgnevad, saadetakse see täide. Ja neis koolides ei ole kooliõpetaja „isand“, vaid on vanem sõber, kes rohkem teab.

Lõpuks veel. Eesti rahvas omas väiksuses on kaunis anderikas rahvas, kuid ta on siiski (just uuemate arvamiste järele) keskpärane rahvas, kes suuri luuletajaid ega kirjanikke geeniusi seni pole veel annud.

Ta, s. o. Eesti rahvas kaldub arvustuse poole, kes võib vähe luua. Seepärast rohkem loovat tööd, kui arvustust.

Henrik Visnapuu.

Ma läkssin vallatuks, nagu laps kunagi, kellele kooliõpetaja vanem sõber. ! Lugesin seda kirja iga tund, iga pilk ja kirjutasin omalt poolt jällegi oma vastuse vihku:

„Kunst ja minu tööd!“

mis peab ruumi puudusel välja jääma..!

Oli kooli lõpu tund, kui sain vihu, kuhu oli H. V. kirjutanud: „5—“ Sellele järgnes märkus:

„Kirjanduse kunsti tõde ei seisa looduse ega sündmuste kopeerimises, ärakirjutamises. Ta on oma iseseisev loomulikuse tõde. Ja kunstnik — kirjanik sünnib siis. Ta ei saa jätta ega alata oma tööd, ta peab maalima, luuletama, kujusid raiuma, komponeerima. Kes seda vajadust ei tunne, kes ei pea laulma nagu lind, see ei ole kunsti vallast ja ei saa eladeski sinna, kui palju ta püüakski.

Mälestuseks *Henrik Visnapuu.*

See Visnapuu viimane kiri on mulle mälestuseks olnud..! —

